

سنجش حس مکان و شناسایی مؤلفه‌های مؤثر بر آن در توسعه سواحل شهری

(مورد پژوهی: ساحل بوشهر)

رضا قشقای: گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد گچساران، گچساران، ایران.

خسرو موحد: گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شیراز، شیراز، ایران.

حامد مضطرزاده: گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شیراز، شیراز، ایران.

چکیده

Assessing the sense of place and identifying the components affecting it in the development of urban beaches; Case study: Bushehr beach

Abstract

Sense of place and sense of belonging to the place are among the concepts that are effective in improving the quality of life of citizens and provide their spiritual growth. On the other hand, in coastal cities, the coasts of cities are elements of identity and value and are formed by the context of the sense of belonging to a place. The research method in the theoretical literature stage is 'descriptive-analytical' method and 'meta-analytic' method, which has also used data collection tools based on library and documentary studies. Also, 'survey' method and 'questionnaire technique' at the level of descriptive and inferential statistics and covariance and Smirnov tests have been used for validity and validity of the realization. Findings show that according to the theoretical foundations of the sense of place as a multidimensional structure that expresses beliefs, feelings and behavioral commitments in a particular environment, which are the cognitive dimension, emotional dimension and behavioral dimension, respectively. Has been; Therefore, the sense of belonging to the place of beach users in the cognitive (identity) and emotional (attachment) Behavioral dimension (dependence). dimension is at a high level is lower than cognitive and emotional dimension and shows that the beach has not been successful in meeting their needs that the lack of a beach line for the formation of recreational and water-related activities, interference of cavalry and pedestrians, threats of burnout and destruction of the historical fabric of Bushehr are effective in this regard

Keywords: Socialurban beaches, coastal development, place, sense of place, Bushehr.

حس مکان و حس تعلق به مکان ازجمله مفاهیمی هستند که در ارتقا کیفیت زیست شهروندان تأثیرگذار بوده و رشد روحی و معنوی آن‌ها را فراهم می‌کند. از سویی دیگر، در شهرهای ساحلی، سواحل شهرها از عناصر واجد ارزش و از بسترهای شکل‌دهی به حس تعلق به مکان بوده‌اند. بر این اساس بررسی ارتباط و سنجش حس مکان و عوامل مؤثر آن بر توسعه سواحل شهرها، هدف و ضرورت پژوهش حاضر بوده است. روش تحقیق در مرحله ادبیات نظری، روش «توصیفی - تحلیلی» و روش «فراتحلیل» بوده که از ابزار گردآوری داده مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی نیز بهره برده است. همچنین از روش «پیمایشی» و «تکنیک پرسشنامه» در سطح آمار استنباطی و آزمون کوواریانس و اسمیرنوف برای اعتبار و روایی تحقق استفاده شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که توجه به حس مکان به عنوان یک ساختار چندبعدی که بیانگر اعتقادات، احساسات و تعهدات رفتاری در محیط خاص و به ترتیب بعدشناختی، بعدعاطفی و بعدرفتاری می‌باشد در نظر گرفته شده است؛ لذا حس تعلق به مکان استفاده‌کنندگان در بعدشناختی (هویتی) و عاطفی (دلبستگی) در سطح بالایی قرار دارد. بعدرفتاری (وابستگی) نسبت به بعدشناختی و عاطفی در سطح پایین‌تر قرار دارد و نشان می‌دهد ساحل در برآورده کردن نیازهای آن‌ها موفق عمل نکرده که عدم تجهیز خط ساحلی برای شکل‌گیری فعالیت‌های تفریحی و مرتبط با آب، عدم وجود بسترهای مناسب جهت استقرار خانواده، تداخل حرکت سواره و پیاده، تهدیدات ناشی از فرسودگی و تخریب بافت تاریخی بوشهر در این امر مؤثر می‌باشند.

واژگان کلیدی: سواحل شهری، توسعه سواحل، مکان، حس مکان، بوشهر.

مقدمه و بیان مسئله

هر منطقه دارای ویژگی‌های اقلیمی، تاریخی و فرهنگی منحصر به فردی است که در حقیقت شناسنامه معتبری از آن سرزمین بشمار می‌رود (رنجبران دیگران، ۱۳۹۹: ۶۲۴) و لذا شهر مکانی شامل علائم و نشانه‌های گوناگون است که هریک مفهومی را در ذهن مخاطب متبادر می‌سازد (سیدبرنجی و دیگران، ۱۳۹۹: ۲) و ایجادکننده حس مکانی خاص خواهند شد. از سویی دیگر، رشد فزاینده جمعیت شهری و اسکان نزدیک به ۳٫۹ میلیارد نفر معادل ۵۴ درصد از جمعیت جهان در شهرها و تداوم این روند، آینده کره زمین را هرچه بیشتر با چشم‌اندازهای شهری مواجه می‌کند. این فضاهای برگزیده سال ۲۰۲۵ میلادی افزون بر ۵ میلیارد نفر جمعیت خواهند داشت که بیش از ۷۰ درصد جمعیت جهان را در برمی‌گیرد (The United Nations, 2014: 1). این امر نشانگر رشد شتابان شهرنشینی به ویژه در کشورهای در حال توسعه است (Zhao, 2010: 237). مشکلات روزافزون مناطق ساحلی جهان از نیمه دوم قرن گذشته موجبات نگرانی کشورها و جوامع جهانی را فراهم آورده است. مهاجرت روزافزون مردم به مناطق ساحلی موجب کاهش تنوع، اتلاف منابع طبیعی و آلودگی در این مناطق شده است؛ چنانچه در پایان سال ۲۰۰۰ حدود دوسوم جمعیت جهان یعنی ۳/۷ میلیارد نفر در حاشیه ۶۰ کیلومتری سواحل زندگی می‌کردند. از سویی دیگر، در نظر گرفتن پتانسیل‌های اقتصادی و تجاری خلیج فارس و اهمیت استراتژیک آن به بررسی راهبردهای گردشگری و خط ساحلی آن می‌پردازد (امیدی و دیگران، ۱۴۰۰: ۵۲). ایران را می‌توان یک کشور نسبتاً ساحلی نامید؛ زیرا بیش از ۳۰ درصد کل مرزهای کشور را مرزهای ساحلی تشکیل می‌دهد که ۶۵۷ کیلومتر آن در شمال و ۲۰۴۳ کیلومتر آن در جنوب کشور واقع شده است؛ لذا ماهیت مشکلات مناطق ساحلی کشور در شمال و جنوب به علت تفاوت‌های بارز اقلیمی، اجتماعی، فرهنگی باهم متفاوت است (Azimi, 2005: 46). سواحل از حوزه‌های هویت‌مند شهرهای ساحلی هستند. این عرصه حذفاصل بستر طبیعی و محیط مصنوع درون شهر می‌باشد، ضمن آنکه حوزه‌های برخورد از هویت ویژه تأثیرات غالب بر تصویر ذهنی شهروندان از شهر دارند و مستقیماً بر احساس شهروندان در خصوص مطلوبیت یا عدم مطلوبیت مکان و از همه مهم‌تر ایجاد حس تعلق خاطر تأثیرگذارند (Pakzad, 2006: 85). از سوی دیگر، معماری امروز با توجه به تحولات و تغییرات قرن حاضر، ریشه در گذشته خود ندارد. در تعامل با فرهنگ بومی نبوده و دچار فاصله زیادی با آن گشته است؛ لذا از هیجانات تعلق‌زای ساکنین به فضاها کاسته شده و حس تعلق به عنوان عاملی برای تبدیل فضاها به مکان‌هایی با خصوصیات

حسی و رفتاری ویژه برای افراد کمرنگ گردیده است (Ali Mohammadi, 2018: 86). قرارگاه‌های امروزی به‌جای آنکه مکانی شهری باشد، به‌صورت خانه گسترده شده‌ای شرح و بسط یافت (Schultz, 2010: 121) که ناشی از عدم التفات به حس تعلق به مکان بوده است. از نظر نوربرگ شولتز حس مکان در مکان‌هایی یافت می‌شود که دارای شخصیت مشخص و متمایز هستند و شخصیت محیطی از چیزهای ملموس ساخته شده که دارای مصالح، شکل، بافت و رنگ است (Kashi, 2013: 36)؛ بنابراین حس مکان، سطوح مختلفی دارد که یکی از معروف‌ترین نظریات در این باب، نظریات شامای (۱۹۹۱) است. وی برای حس مکان هفت سطح تعیین می‌کند که از بی‌تفاوتی تا حس فداکاری نسبت به مکان را به ترتیب زیر شامل می‌شود: بی‌مکانی، آگاهی از مکان، تعلق به مکان، دلبستگی به مکان، وابستگی به مکان، مداخله در مکان و فداکاری برای مکان (Shamai, 1991). حس مکان یعنی تجربه و درک خاص از یک قرارگاه ویژه که جهت‌گیری شخص را نسبت به یک مکان با احساسی از تفاوت، جهت‌یابی و درک فضایی مشخص می‌کند (Neginataji, 2010: 87). یکی از معانی مهم در ارتقای کیفیت محیط‌های شهری و انسانی، «حس تعلق به مکان» است. حس مکان که عامل مهمی در شکل‌گیری پایه‌های ارتباطی استفاده‌کنندگان و محیط است، در نهایت منجر به ایجاد محیط‌های با کیفیت نیز خواهد شد (Neginataji, 2010: 38). «حس مکان» عاملی است که موجب تبدیل فضا به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد خاص می‌شود (Falahat, 2006: 93). «فریتز استیل»، روانشناس روح مکان را ترکیب ویژگی‌هایی که به یک موقعیت مکانی، شخصیت خاص می‌دهد، می‌داند (Steele, 1981). «جان جکسن»، معمار منظر نیز حس مکان را حسی است که فرد در نتیجه یک اتفاق یا سنت درون خود می‌سازد و با حس بازایی و خواندن دوباره وقایع، نگهداری می‌شود، ترسیم می‌کند (Jackson, 1994). حس مکان دارای سطوح مختلفی است. «هیومن» پنج گونه حس مکان را معرفی کرده است (Hummon, 1992) که عبارت از ریشه‌داری عقیدتی، ریشه‌داری ناخودآگاه مکان نسبی، بیگانگی با مکان و بی‌مکانی است. رلف برای هر مکان شاخصه و خصیصه منحصری قائل است و آن را به سبب سه نشانه هویت مکانی می‌داند که معرف حس مکان نیز هستند گر چه برای او حس مکان چیزی فراتر از این سه است اما این سه را در ایجاد این حس در مردم تأثیرگذار می‌داند: ۱- ساختار فیزیکی، ۲- فعالیت، ۳- معنا (Carmona, 2007: 99). «شامای» نیز معتقد است سطح حس فرد از مکان روی مشارکت وی در فعالیت‌های مرتبط با مکان مؤثر است (Shamai, 1991). در این تحقیق در نظر است اصول و معیارهای طراحی منظر، مؤثر بر حس تعلق

تجزیه و تحلیل شده است به طوری که: ۱. ابتدا با استفاده از نرم افزار $Spss_{25}$ در سطح آمار توصیفی، ویژگی های دموگرافیک و اجتماعی - اقتصادی نمونه تحقیق، توصیف و سپس فراوانی، درصد، هر کدام از آن ها محاسبه و نتایج تحلیل شده است. ۲. در مرحله بعد از این نرم افزار برای ارتباط میان عناصر منظر شهری و میزان حس تعلق به مکان در سواحل شهری و محدوده مورد مطالعه (ساحل بوشهر) استفاده شده است؛ و ۳. و در نهایت اقدام به اولویت بندی انگاره های منظر شهری مؤثر بر حس تعلق به مکان در سواحل شهری و نمونه مورد مطالعه شده است.

ادبیات تحقیق

پژوهش های انجام شده در خصوص موضوع حس مکان را می توان در سه دسته کلی تقسیم بندی کرد:

۱. دسته نخست، منابع و پژوهش هایی که به تعریف و چستی حس مکان و بررسی عوامل مؤثر بر آن پرداخته اند. در این راستا می توان به مطالعات فلاحت (۱۳۸۵) با عنوان «مفهوم حس مکان و عوامل شکل دهنده آن» و مطالعات فروزنده و مطلبی (۱۳۸۹) با عنوان «مفهوم حس تعلق و عوامل تشکیل دهنده آن» که به بررسی مفهوم حس مکان و حس تعلق به مکان، سطوح مختلف آن و عوامل تشکیل دهنده آن از دیدگاه پدیدارشناسی و روانشناسی محیط پرداخته است.

۲. دسته دوم، پژوهش هایی هستند که در آن به چگونگی رابطه میان حس مکان و موضوعات و مفاهیم دیگر و دستیابی به راهکارهای ارتقای آن ها پرداخته شده است. شاهرودی کلور و همکاران (۱۳۹۸) و علی اکبر حیدری و همکاران (۱۳۹۳) به این موضوع پرداخته اند و در پژوهش مشابه دیگری نشان داده شده است که حس تعلق کالبدی مکان در خانه های سنتی در مقایسه با مجتمع های جدید بیشتر است. در این پژوهش، حس مکان علاوه بر ابعاد هویت، تعلق و وابستگی، دارای ابعاد دیگری چون رضایتمندی، زیبایی شناسی و ابعاد اجتماعی در نظر گرفته شده است.

۳. دسته سوم نیز پژوهش هایی هستند که به مقایسه حس مکان میان دو یا چند گروه از افراد و یا مکان ها پرداخته اند. نتایج حاکی از آن است که میان دو گروه مذکور، تفاوت معناداری در شش بعد از هفت بعد حس مکان وجود دارد.

پژوهش حاضر برخلاف سایر تحقیقات ترکیبی از تحقیقات دسته اول و دوم منتهی با محوریت توسعه سواحل شهرها می باشد که همین موضوع جنبه نوآوری تحقیق را تشکیل می دهد.

به مکان در سواحل شهری به طور عام و در ساحل نمونه مورد بررسی (بوشهر) به طور خاص مورد بررسی قرار گیرد؛ بنابراین انگاره ها و مؤلفه های مؤثر شکل دهنده حس مکان (کالبدی، کارکرد (فعالیت) و ادراکی) و حس تعلق به مکان بر اساس نگاه به بستر طراحی به عنوان متغیرهای وابسته در نظر گرفته می شود و چهارچوب و اصول منظر شهری به عنوان متغیر مستقل مورد بررسی قرار می گیرد؛ لذا کشف ارتباط بین متغیرها، راه تدوین فرضیه و آزمون آن و خلق نظریه را فراهم می کند و نهایتاً یک نظام پیشنهادی متشکل از مجموعه راهبردها، راهکارها و اقدامات برای ساماندهی و ارتقاء کیفیت سواحل ارائه دهد. از آنجا که تحقیق بنا به ماهیت «کاربردی» است، در مرحله ادبیات نظری از روش فراتحلیل در مرحله جمع بندی پیشینه نظری و روش «توصیفی-تحلیلی» در بررسی ادبیات تحقیق بهره برده است. همچنین در راستای سنجش عوامل حس مکان بر توسعه سواحل شهری در بوشهر نیز از روش پیمایشی استفاده شده است. لذا در این تحقیق ابزار جمع آوری داده ها پرسشنامه می باشد. بدین منظور پس از انجام مطالعات نظری و تدوین ادبیات و پیشینه تحقیق از طریق انجام مطالعات کتابخانه ای و جستجو در پایگاه های داده های منتشره و مرور مستندات موجود مرتبط با موضوع مورد تحقیق، پرسشنامه ای با سؤالات پنج گزینه ای (طیف لیکرت) توسط محقق طراحی گردید. به منظور سنجش پایایی سؤالات پرسشنامه از نرم افزار $Spss_{25}$ و تکنیک ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است.

جدول ۱: مقدار آلفای کرونباخ شاخص های تحقیق؛ مأخذ: یافته های تحقیق.

مؤلفه	تعداد گویه	مقدار آلفای کرونباخ
عوامل محیطی	۶	۰/۷۸۰
موقعیت مکان	۶	۰/۸۱۲
تنوع فضایی	۱۰	۰/۹۱۴
مقیاس انسانی	۳	۰/۷۳۲
ایمنی	۵	۰/۸۲۵
زیبایی بصری	۸	۰/۷۱۵
نفوذپذیری	۳	۰/۷۲۸
حس تعلق به مکان	۱۴	۰/۸۹۳
کل پرسشنامه	۵۴	۰/۷۹۹

در این تحقیق نیز، داده های جمع آوری شده در دو قسمت آمار توصیفی و آمار استنباطی با استفاده از نرم افزار $Spss_{25}$

سواحل شهری

سواحل ایران توانایی بالقوه برای پاسخگویی به نیازهای بیولوژیک انسان دارند (زین‌افزا و ستوده، ۱۳۹۷: ۳۳۷). در این میان، عنصر طبیعی آب به شاخصی تبدیل شده که در تصویر ذهنی شهروندان یا مسافران از آن شهر نقش کلیدی دارد. اکثر افراد در درون چنین شهرهایی موقعیت خود را نسبت به آب در مقام مهم‌ترین نشانه شهری می‌سنجند. سواحل از حوزه‌های هویت‌مند شهرهای ساحلی هستند. این عرصه حداثی بستر طبیعی و محیط مصنوع درون شهر می‌باشد، ضمن آنکه از مختصات نسبی هر دو محیط (بیرون و درون) بهره‌مند است، از شخصیت و هویت مستقلی نیز برخوردار است (Pakzad, 2006: 156).

توسعه سواحل شهری

مناطق ساحلی در سراسر جهان ارائه‌دهنده شرایطی ایده‌آل برای اسکان، کشاورزی، صنعت، حمل‌ونقل و ارتباطات بوده و از پویاترین منابع اکولوژیکی و بستر عظیم فعالیت‌های اقتصادی- اجتماعی می‌باشند (Yeganeh Mahallati, 2010: 56). مطابق آمارهای موجود حدود ۳ میلیارد نفر، کمتر از نیمی از جمعیت جهان در فاصله ۲۰۰ کیلومتری از خط ساحلی زندگی کرده که مطابق پیش‌بینی‌ها این تا سال ۲۰۲۵ این رقم با رشد دو برابری مواجه خواهد شد (Hinrichsen, 2003: 26-27). در عین حال، متوسط تراکم جمعیتی در مناطق ساحلی حدود ۸۰ نفر در هر کیلومتر مربع می‌باشد که قریب به دو برابر مقدار متوسط جهانی است (Brown et al, 2013: 118). این روند رو به رشد افزایش جمعیت، رشد فزاینده شهری شدن و شهرنشینی را در این مناطق به دنبال داشته است. بسیاری از مناطق دریایی به سرعت تبدیل به نواحی شهری شده‌اند، به گونه‌ای که ۱۰،۲ زمین‌های شهری دنیا و شهرهای بزرگ را در خود جای داده‌اند. ۱۴ شهر از ۱۷ شهر بزرگ دنیا در مناطق ساحلی قرار دارند که ۱۱ تای آنها شامل شانگهای، بانکوک و جاکارتا در آسیا قرار دارند. مضافاً آنکه ۴۰ درصد شهرهای جهان با جمعیت ۱ تا ۱۰ میلیون نفر در نواحی ساحلی قرار دارند (Vernberg and Vernberg, 2001: 61). عناصر هویتی باید آن‌چنان وضوح داشته باشند که موجب و آرامش و اعتماد به نفس در انسان شوند (گودرزی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۱۷). در دهه ۶۰-۷۰ میلادی حکومت‌ها تلاش برای بازخوانی تصویر اجتماعی با تبدیل سواحل به مناطقی با وجود و ماهیت خود کردند. از فاکتورهای مؤثر در احیا سواحل و حرکت به سمت تغییرات می‌توان به عوامل ذیل اشاره کرد: ۱. شروع جنبش محیط‌زیست در سال ۱۹۷۰؛ ۲. آگاهی از کاهش کیفیت آب، هوا و زمین و ۳. صنعت زدایی ساحل به همراه ملاحظات محیط‌زیستی

که موجب بهبودهای چشمگیر در کیفیت آب شد. توسعه و احیاء مناطق آلوده، گرایش‌های جدیدی شد که شهرها برای مناطق آلوده انجام می‌دادند و بسیاری از این مناطق تبدیل به پارک‌های جذاب، مناطق مسکونی زیبا و مطبوع و مراکز تجاری دلخواه شدند. لینچ، اسپنس و پیرسون (۱۹۷۶) معتقدند کاربری زمین در سواحل شهری باید توسط درجه پیوستگی با آب دسته‌بندی شوند. در این زمینه وابستگی به آب نیز مهم است. «کومپلایمن و سایرین» (۲۰۰۶) و «اردوغان» (۲۰۰۶) تأکید دارند که یک طبقه‌بندی سه‌گانه از وابستگی به آب امکان‌پذیر است: ۱. فعالیت‌های وابسته به آب: که به موقعیت سواحل شهری بستگی دارد؛ مانند میدان عبور قایق، پایانه‌های دریایی، تعمیر و ساخت کشتی و صید تجاری. ۲. فعالیت‌های مرتبط به آب: این نوع فعالیت‌ها به علت مزایا و شرایط سواحل شهری در کنار آن‌ها شکل می‌گیرند. به عنوان مثال زمینه تولید صنعتی، برخی امکانات ذخیره‌سازی و فضاهای عمومی، در این دسته قرار می‌گیرند؛ ۳. فعالیت‌های مستقل از آب: این گروه فعالیت‌ها به آب وابستگی و ارتباط ندارند. علاوه بر این «برتش» (۲۰۰۸) اصولی که باید در طول طرح‌های توسعه مناطق ساحلی شهری مورد ملاحظه قرار گیرد به این شرح می‌داند: الف) دسترسی؛ ب) یکپارچگی؛ ج) مزایای اشتراکی؛ د) مشارکت ذینفعان؛ ه) فاز ساخت‌وساز. «رابرتز» (۲۰۰۰) معتقد است که بازسازی شهری در صورت رعایت چهار اصل زیر به دست می‌آید: الف) تحولات اقتصادی؛ ب) اهمیت‌های اجتماعی و محیط اجتماعی؛ ج) متروکیت فیزیکی و نیازهای ملکی و زمینی جدید؛ د) کیفیت‌های محیطی و توسعه پایدار (Roberts, 2000: 24).

معیارهای مطلوبیت منظر ساحلی

«پاکزاد» سه هدف سرزندگی، انعطاف‌پذیری و ایمنی و «پورجعفر» چهار هدف کارایی، سرزندگی، هویت‌بخشی و پایداری را عنوان معیارهای طراحی منظر ساحلی عنوان کرده‌اند که در جداول ذیل راهبردها و سیاست‌های موردنظر مطرح گردیده است.

جدول ۲: اهداف، راهبردها و سیاست‌های ساحل دریا و دریاچه؛ مأخذ: Pakzad, 2006

هدف	راهبرد تحقق هدف	سیاست تحقق راهبرد
سرزندگی	وجود تنوع در فضا سازی	۱. توجه به ترکیب رنگی عناصر مصنوع مستقر در ساحل در زمینه طبیعی آن؛ ۲. استقرار عناصر مصنوع دید از ساحل به دریا و برعکس را مختل ننمایند؛ ۳. ایجاد منظرگاه‌هایی که بتوان دریا را نظاره کرد؛ ۴. تقویت نقاط ویژه و قابل رؤیت در دریا در شب و روز
	وجود زیر فضاهای متنوع در عین حفظ یکپارچگی	۱. استقرار میلمان متناسب با رفتارهای مختلف در ساحل؛ ۲. استفاده از عواملی چون آرایش میلمان اختلاف‌های ارتفاعی کم. اختلاف کف سازی برای تعریف حوزه‌های فضایی مختلف
	امکان استفاده برای افراد مختلف	۱. جلوگیری از به انحصار درآمدن فضا توسط گروه خاص؛ ۲. وجود محل‌هایی برای گردهمایی‌های خانوادگی یا دوستانه؛ ۳. وجود محل‌هایی برای خلوت و انزوای افراد
		۱. وجود بستری برای بازی کودکان با نظارت بزرگسالان؛ ۲. وجود محل‌هایی برای شنا و فعالیت‌های آبی بانوان؛ ۳. وجود میلمان مناسب برای استفاده سالخوردگان؛ ۴. وجود بسترهای لازم برای فعالیت و ورزش جوانان
ایمنی	تقلیل خطرات ناشی از هم‌جواری	۱. ایجاد فاصله مناسب بین فعالیت‌های که برای یکدیگر خطرزا هستند؛ ۲. کاهش فاصله میان فعالیت‌های کودکان و بزرگسالان جهت امکان نظارت
	ایمنی افراد در برابر دریا	۱. لایروبی سواحل در محل دسترسی شهروندان به آب؛ ۲. ایجاد راه‌های امن برای دسترسی به آب در محل‌هایی که دریا و ساحل اختلاف ارتفاع دارند؛ ۳. پیش‌بینی دسترسی امن آب به اسکله‌ها و موج‌شکن‌ها؛ ۴. ایجاد خلیج‌های برای فعالیت‌های آبی افراد
	ایمنی در برابر جزر و مد	۱. تعیین حریم جزر و مد؛ ۲. در نظر گرفتن شرایط مد کامل و ارتفاع موج در طراحی محل‌های دسترسی به آب و سازه‌های دریایی
	ایمنی عناصر مصنوع در برابر طبیعت	۱. احداث دیواره ساحلی یا موج گیر در محل‌هایی که موج ساحل را تخریب می‌کند؛ ۲. کاهش تدریجی سرعت موج توسط دیواره‌های ساحلی در محل‌های موردنیاز.
	ایمنی در برابر طوفان	۱. در نظر گرفتن حریم ساخت‌وساز پس از حریم جزر و مد؛ ۲. رعایت نکات فنی در طراحی سازه‌های دریایی
		۱. پرهیز از موانع بصری که فعالیت‌های دیگران را از نظر مخفی می‌کند؛ ۲. ایجاد بسترهای چند عملکردی و قابل تجهیز توسط استفاده‌کنندگان؛ ۳. کاهش فاصله میان فعالیت‌های افراد مختلف یک جمع نظیر کودکان، جوانان و بزرگسالان
انعطاف‌پذیری	امکان انجام فعالیت‌های مختلف در فضا	۱. امکان تجهیز فضا برای مراسم خاص نظیر جشنواره‌ها و...؛ ۲. وجود روشنایی و فعالیت‌های کافی برای قابل‌استفاده کردن فضا در شب؛ ۳. داشتن پتانسیل خدمات‌رسانی به جمعیت‌های بانوان زیاد در فصول مختلف
	پرهیز از اختصاصی کردن فضاها	۱. جلوگیری از حصار کشی یا هرگونه جداسازی بخشی از ساحل توسط ارگان‌ها و محوطه‌ها؛ ۲. پرهیز از کشیدن گونی یا برزنت برای جداسازی محدوده‌های بانوان و آقایان؛ ۳. استفاده از فاصله‌گذاری برای جداسازی حریم آقایان و بانوان یا حریم برخی فعالیت‌های اختصاصی به جای عناصر کالبدی و ۴. پرهیز از اختلاف سطح‌های زیاد، مصنوع و مغایر با طبیعت ساحل
	تنوع فعالیتی و فضایی	۱. توجه هم ارز به فضا سازی محدوده‌های فاصله‌گذاری و جداسازی شده؛ ۲. توجه هم ارز به تسهیلات فعالیتی محدوده‌های فاصله‌گذاری و جداسازی شده
	امکان تبادل میان ساحل و دریا	۱. تقویت بصری نقاط ویژه در دریا و تسهیل دسترسی از ساحل به آن‌ها؛ ۲. فضا سازی اسکله‌ها و موج‌شکن‌ها برای تفرج شهروندان، ۳. تشویق فعالیت‌های نظر شنا قایقرانی و... که بین ساحل و دریا ارتباط برقرار می‌کند.
	حفظ شرایط طبیعی ساحل در پیوند با دریا	۱. پرهیز از ساخت‌وساز در لبه بلا فصل دریا؛ ۲. حفظ کاراکتر شنی یا صخره‌ای ساحل در مجاورت آب و ۳. پرهیز از موج گیرهای صلب با منظر در لبه آب

مکان

واژه مکان به نقطه‌ای خاص در سطح زمین اشاره دارد که محلی قابل شناسایی برای موقعیتی است که ارزش‌های انسانی در آن، بستر شکل‌گیری و رشد یافته است (Pourmandet al. 2010: 167). نادر اردلان و لاله بختیار در کتاب حس وحدت (2011: 87) آورده‌اند مفهوم مکان از ظرف (جسم) و مظلوف (روح) تشکیل شده است. محیط علاوه بر عناصر فیزیکی و کالبدی دارای محتوی و رمزهایی است که مردم بر اساس پیش‌فرض‌ها و انگیزه‌های خود آن را بازخوانی، رمزگشایی و درک می‌کنند (Rapoport, 1990). رلف براین عقیده است که فهم مکان می‌تواند منجر به احیا و نگهداری مکان‌های موجود و خلق مکان‌های جدید گردد. بدون فهم جامعی از مکان که در برگیرنده مشخصات انسانی است، مشکل می‌توان علت ویژه بودن بعضی از مکان‌ها را توضیح داد (Seamon 1982).

جدول ۳: پیوند بین انسان و مکان در زمینه‌های ارتباط با مکان؛ مأخذ: Cross, 2011: 3

رابطه با مکان	نوع پیوند	فرآیند
بیوگرافی	تاریخی و خانوادگی	متولد شدن و زندگی کردن در یک مکان، مکان را به مشخصه‌ای از تاریخچه شخصی فرد تبدیل می‌کند، با مرور زمان گسترش می‌یابد.
روحي، روانی	هیجانی، ناملموس	حس تعلق، به جای این که ایجاد شود، به سادگی احساس می‌شود توصیف آن دشوار و اغلب غیرمنتظره است.
ایدئولوژیکی	اخلاقی و وجدانی	زندگی بر اساس رهنمودهای اخلاقی که می‌تواند مذهبی و غیرمذهبی باشد، در مورد مسئولیت انسان نسبت به مکان
روایی	افسانه‌ای	کسب اطلاعات در مورد یک مکان از طریق داستان‌ها، شامل اسطوره‌ها، شجره‌نامه‌های خانوادگی، شرح وقایع سیاسی و افسانه‌ای
انطباقی	شناختی (براساس انتخاب و مطلوبیت)	انتخاب یک مکان بر مبنای لیستی از ویژگی‌های مطلوب ترجیحات در مورد سبک زندگی، مقایسه مکان‌های واقعی با مکان ایده‌آل
وابسته	مادی	محدود شدن به واسطه وجود انتخاب و وابستگی به شخص دیگر یا فرصت اقتصادی

مدیریت شهری

فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۴، بهار ۱۴۰۳

Urban managment
No.74 Spring 2024

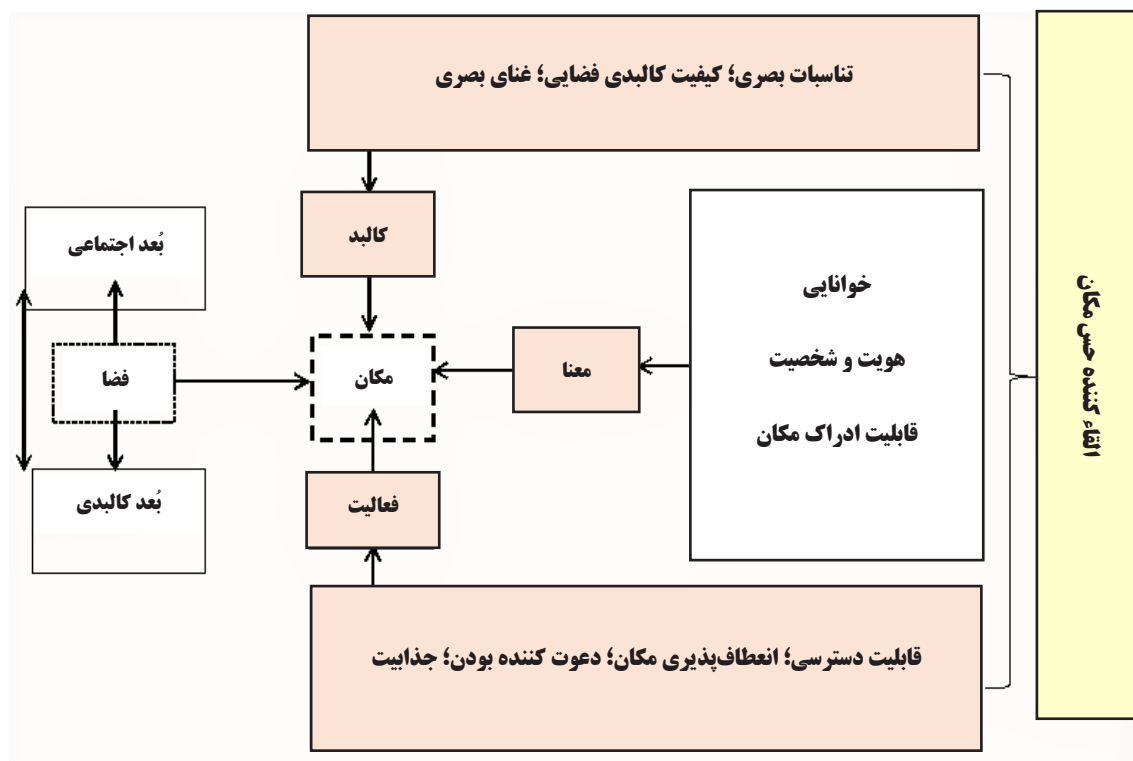
۱۳۰

حس مکان

اصطلاح حس مکان نیز بدین معناست که مردم تجربیاتی ورای خصوصیات کالبدی مکان که از طریق حواس پنج‌گانه قابل حصول است، داشته باشند و نوعی حس تعلق به روح مکان پیدا کنند (Carmona, 2009: 32). چنانچه سرمست و متوسلی (2010: 135) مکان را عنصر اصلی هویت ساکنان آن می‌دانند انسان با شناخت مکان می‌تواند به شناخت خود نائل شود. حس مکان بیانگر این است که مردم هنگام حضور در فضا چیزی فراتر از خصوصیات کالبدی را درک می‌کنند و می‌توانند به «روح مکان»^۱ دست یابند (Modiri, 2008: 76). «برای رلف مکان‌ها مراکز معنایی از محیط‌اند که از تجربیات شخصی شکل می‌گیرند. با ادغام فضا و معنا، افراد مستقلاً و یا همراه گروه یا اجتماعات، فضا را به مکان تبدیل می‌کنند» (Carmona et al. 2009: 32). واژه حس

در فرهنگ لغت جغرافیایی آکسفورد، واژه مکان به معنای «یک نقطه خاص در سطح زمین، یک محل قابل تعریف و شناسایی برای موقعیتی که از ارزش‌های بشری اشباع شده، تعریف شده است» (Partovi, 2012: 36). «مکان خود به معنای جایی برای جاری شدن رویدادها و وقایع به منظور زندگی کردن است» (Habibi, 2008: 65)؛ و همچنان که ارتباط نزدیکی با هستی و حیات دارد، هستی‌بخش نیز می‌باشد. بنابراین «مکان صرفاً یکجا نیست، بلکه جایی خاص است. آنچه مکان را خاص می‌سازد، رویدادهایی است که در آن به وقوع می‌پیوندد و امتزاج آن با ارزش‌های بشری است» (Partovi, 2012: 54).

در اصطلاح حس مکان بیشتر به مفهوم عاطفه، محبت، قضاوت و تجربه کلی مکان یا توانایی آن در ایجاد حس خاص یا تعلق در افراد است. لینچ معنای مکان را معادل مفهوم هویت تعریف می‌کند و معتقد است که هویت یعنی حدی که شخص می‌تواند یک مکان را به عنوان مکانی متمایز از سایر مکان‌ها شناخته و یا بازشناسی نماید، به‌طوری که شخصیتی مشخص، بی‌نظیر و حداقل مخصوص به خود را دارا باشد (Lynch, 1984). حس مکان به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و احساسات کم‌وبیش آگاهانه از محیط خود است که شخص را در ارتباطی درونی با محیط قرار می‌دهد، به‌طوری که فهم و احساس فرد با زمینه معنایی محیط پیوند خورده و یکپارچه می‌شود (Piraei et al. 2018: 111).

نمودار ۱: نمودار رابطه میان فضا و مکان و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده مکان؛ مأخذ: ترسیم نگارنده.

حس مکان، عاملی است که موجب تبدیل یک فضا به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد می‌گردد (Sarmast, 2010: 33). به اعتقاد «توان» حس مکان به نوعی فاصله بین شخص و مکان اشاره دارد، چنانچه به شخص امکان می‌دهد به ارزش مکان پی ببرد و اصالت آن را درک کند (Tuan, 2005: 34). رلف مکان را تلفیق فضا با خاطره و رویدادها می‌داند و حس مکان را چیزی فراتر از آن و در پیوستگی با زمان گذشته می‌داند (salvesen, 2002: 54). بنا به گفته پژوهشگران مشخصه‌های کالبدی، فعالیتی و معنایی مکان قادرند بر شکل‌گیری این تعامل در مفهوم روانی تأثیرگذار باشند (Daneshpour, 2012: 65).

جدول ۴: تبیین دیدگاه‌های نظریه پردازان مطرح از موضوع حس مکان؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق.

صاحب نظران	دیدگاه‌های مطرح در تعریف حس مکان	عوامل مؤثر معرفی شده			نوع دیدگاه	روش تحقیق	نوع داده
		عوامل فیزیکی	عوامل غیر فیزیکی	عوامل رفتاری			
Canter (1977)	حس مکان دربرگیرنده چهار مؤلفه‌ی: فضا، فعالیت و عملکرد، تصویر ذهنی- معنا، کالبد- ریخت.	فضا، کالبد- ریخت	تصویر ذهنی- معنا	فعالیت و عملکرد	*	*	*
استیل (۱۹۸۱)	حس مکان از عواملی همچون عوامل کالبدی و عواملی شناختی- ادراکی تشکیل شده است.	کالبد	ادراک و شناخت	-	*	*	*
پانتر (۱۹۹۱)	حس مکان متشکل از ساختار فیزیکی (نفوذپذیری، چشم‌انداز، مبلمان)، فعالیتی (الگوهای رفتاری، محیط مصنوع و خوانایی)، معنایی (مناسبات فرهنگی، عملکردهای ادراکی و ارزیابی کیفی) می‌باشد.	ساختار فیزیکی	معنا	فعالیت	*	*	*
Shamai (1991)	حس مکان برگرفته از تجربه افراد، نگرش‌ها، رفتار افراد و مشارکت. حس مکان مخلوطی از احساسات خودآگاه و ناخودآگاه و دریافت‌ها (ادراک) است.	-	احساسات، ادراکات	رفتار افراد	*	*	*
Hummon (1992)	حس مکان ریشه‌داری عواملی همچون عقیدتی، ریشه‌داری ناخودآگاه، مکان نسبی، بیگانگی با مکان و بی‌مکانی می‌باشد	مکان نسبی	عقیده و عوامل ناخودآگاه	-	*	*	*
Altman& Low (1992)	حس مکان برخاسته از فعالیت‌ها و تعامل‌های بین انسان- مکان و انسان- انسان در یک مکان خاص است.	-	-	تعاملات و فعالیت‌ها	*		
جکسون (۱۹۹۴)	حس مکان، حسی است که فرد در نتیجه یک اتفاق در درون خود می‌سازد و با حس بازخوانی دوباره وقایع، نگهداری می‌شود.	-	احساس درونی	-	*		
یان زو (۱۹۹۵)	حس مکان برگرفته از ساختارهای معنایی، نگرش‌ها، جهان‌بینی‌ها، ویژگی‌های فردی و پیوندهای افراد با مکان. ساختارهای معنایی فضا و محیط ساخته‌شده برای ایجاد مجموعه‌هایی از کیفیات خاص و به وجود آمدن حس مکان نقش دارند.	محیط ساخته‌شده	معنا و نگرش	-	*	*	*
موننگومری (۱۹۹۸)	حس مکان حاصل سرزندگی و تنوع فعالیت‌ها می‌باشد.	تنوع فعالیت	سرزندگی	-	*	*	*
عارفی (۱۹۹۹)	حس مکان وابستگی‌های مردم با مکان‌هایشان و یا آنچه برخی آن را ساختار احساس نامیده‌اند را در برمی‌گیرد.	-	احساس وابستگی	-	*		
گوستافون (۲۰۰۱)	حس مکان از سه عامل فرد، محیط و دیگران تشکیل می‌شود.	محیط مصنوع	-	ارتباط دیگران	*	*	*
Tuan (2001)	حس مکان «مکان دوستی» مطرح می‌کند و آن را پیوندی بر محبت و تأثیرگذار میان مردم و مکان‌ها یا قرارگاه‌ها می‌داند. حس مکان مستلزم حضور فرد در فضا می‌باشد.	فضا	-	قرارگاه‌های رفتاری	*	*	*
Cross (2001)	حس مکان ترکیبی از رابطه با مکان و حس حضور در اجتماع تعریف می‌کند. او رابطه با مکان را به‌صورت زندگینامه‌ای، معنوی، عقیدتی، روایتی، مادی و وابستگی دسته‌بندی می‌کند	-	عوامل معنوی، عقیدتی	حضور پذیری	*	*	*
سالواسن (۲۰۰۲)	حس مکان موقعیت، منظر، درهم تنیدگی فردی، شخصیت کالبدی، مالکیت، اصالت، ساکنین، وسایل رفاهی، طبیعت و فضاهای خصوصی و جمعی را شامل می‌شود.	کالبد	اصالت، هویت	فضاهای جمعی	*	*	*

صاحب نظران	دیدگاه‌های مطرح در تعریف حس مکان	عوامل مؤثر معرفی شده			نظری
		عوامل فیزیکی	عوامل غیر فیزیکی	عوامل رفتاری	
فلاحی (۲۰۰۶)	حس مکان، پیوند میان فرد با مکان منجر می‌شود که انسان خود را جزئی از مکان می‌داند.	-	-	تعاملات میان افراد	*
بهزادفر (۲۰۰۸)	حس مکان برگرفته از سه عامل کالبدی، غیر کالبدی و فعالیت‌های انسانی می‌باشد.	کالبد	غیر کالبد	فعالیت انسانی	*
فلاحی (۲۰۱۶)	مفهوم حس مکان به وسیله آشکار کردن معانی فضاهای میراثی بر حفاظت معماری اثر می‌گذارد و حس مکان کمرنگ شده یا از بین رفته این فضاها را از طریق اقدامات کالبدی - عملکردی مناسب خواناسازی می‌کند.	کالبد	معنا (خوانایی، حس تعلق)	عملکرد	*

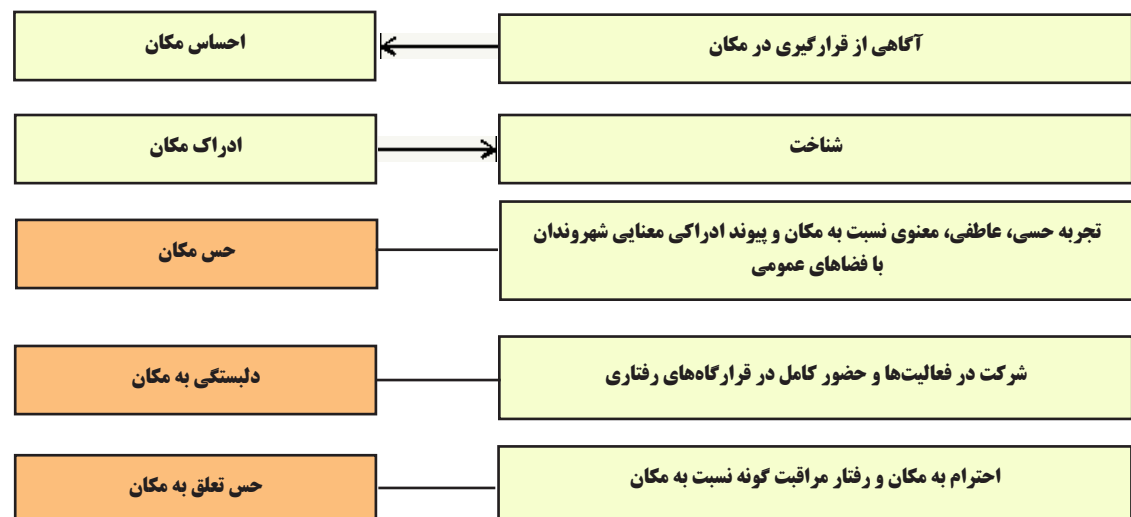
رویکردهای نظری به حس مکان

اهم رویکردهای مطرح شده در مقوله‌ی حس مکان عبارتند از پدیدارشناسانه، انتقادی و اثباتی. محیط کالبدی و تأثیرات آن بر زندگی روزمره‌ی مردم از مسائلی است که در دهه‌های اخیر از طرف متخصصین بسیاری از جمله «دیوید کانتر»^۲، «فریتز استیل»^۳ و «دیوید سالوسن»^۴ مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است (Forouzandeh, 2011: 81):

الف- رویکرد پدیدارشناسی؛ رلف در کتاب مکان و بی‌مکانی (۱۹۷۶) اذعان می‌دارد زمانی که ما فضا را می‌شناسیم و آن را احساس می‌کنیم، فضا واجد مفهوم مکان است. برای وی مکان‌ها مراکز معانی هستند. «نوربرگ شولتز»^{۱۱} مکان را کلیتی از عناصر است که در کنار هم کاراکتر و ماهیت محیط را شکل می‌دهند، تعریف می‌کند. ماهیتی که بر اساس نوعی آگاهی و ادراک قرار دارد و مکان‌ها را مراکزی پر محتوا تعریف می‌کند.

ب- رویکرد انتقادی؛ این رویکرد با انتقاد به نگاه صرفاً پدیدارشناسی و ثابت به حس مکان، بر تأثیر عوامل پویای نظیر اقتصاد، فرهنگ، تعاملات اجتماعی و رخدادهایی از این دست تأکید می‌نماید.

پ- رویکرد اثباتی؛ در رویکرد اثباتی تمرکز بر ماهیت تحلیلی- علمی و عینی روابط میان اشیاء و عناصر استوار است و کوشش می‌شود نظریه‌های تبیینی از دل گزاره‌های توصیفی استخراج گردد و مؤلفه‌های سازنده‌ی مکان و حس مکان شناسایی شود؛ لذا مفهوم مکان و حس آن از صورت تجربه‌ی شخصی و ذهنی خارج شده و قابلیت تعمیم‌پذیری می‌یابد

نمودار ۲: نمودار سطوح اصلی فرآیند حس تعلق به مکان؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق.

جدول ۵: چارچوب پیشنهادی مؤلفه‌های منظر مؤثر در حس مکان سواحل شهری؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق.

عوامل محیطی	۱. پیوند مکان با طبیعت، آب، گیاه، آسمان و خورشید؛ ۲. آسایش اقلیمی ناشی از فاکتورهای اقلیمی و کیفیت‌های حرارتی شامل دما، رطوبت، باد، سایه و جز آن؛ ۳. غنای حسی، رایحه‌ها، صداها، بوها و جز آن و قابلیت‌های محیطی و شخصیت کالبدی.
موقعیت مکان و دسترسی	۱. موقعیت قرارگیری در زمینه و بستر؛ ۲. چگونگی ارتباط مکان با محیط؛ ۳. پیرامون؛ ۴. تمایز کالبدی و مکان‌های شاخص و خاطره‌ساز و وجود ابنیه تاریخی
تنوع فضایی	۱. روابط و چیدمان فضایی؛ ۲. انعطاف‌پذیری؛ ۳. سازگاری و تنوع کاربری‌ها و عملکردها؛ ۴. کیفیت‌های بصری؛ ۵. حضورپذیری و ۶. دید و منظر.
ایمنی	۱. روشنایی شبانه؛ ۲. حفاظت تجهیزات و امکانات فیزیکی در برابر مخاطرات اقلیمی و محیطی؛ ۳. تأمین دسترسی ایمن
مقیاس انسانی	۱. تناسب افقی و عمودی؛ ۲. اندازه و فاصله و ۳. درجه محصوریت فضا
زیبایی بصری	۱. کیفیت عناصر مصنوع از لحاظ بافت، رنگ، فرم، مصالح، تنوع بصری و جز آن؛ ۲. خوانایی؛ ۳. جهت‌یابی و ۴. نمادها و نشانه‌ها
نفوذپذیری	۱. نفوذپذیری بصری و حرکتی؛ ۲. ارتباط درون و بیرون در مکان؛ ۳. تعریف محدوده و قلمرو و ۴. سلسله‌مراتب دسترسی.

محدوده مورد مطالعه

موقعیت جغرافیایی: بوشهر در موقعیت جغرافیایی ۲۸ درجه و ۵۹ دقیقه و ۳ ثانیه و عرض جغرافیایی ۵۰ درجه و ۵۱ دقیقه و ۱۵ ثانیه طول شرقی نسبت به نصف‌النهار گرینویچ قرار دارد. طول این شبه‌جزیره حدود ۱۵ کیلومتر و عرض آن بین ۲ الی ۴ کیلومتر است. دریا و ساحل، پایه‌های اصلی هویت‌دهنده شهر بوشهر به شمار می‌آیند؛ لذا هرگونه تحلیل فضایی بوشهر بدون توجه به محور هویتی آن ناقص می‌نماید؛ به عبارتی کارکردهای شهر بوشهر مرتبط با دریا تعریف می‌شود. بنابراین برای تحلیل کارکردهای جدید «که محور آینده توسعه شهر خواهد بود» بررسی ساحل گریزناپذیر است.

جغرافیای تاریخی: بوشهر قدمتی حدود ۵ هزار سال دارد و از مرکز مهم در حکومت‌های عیلامی، ساسانی و افشاریان بوده است. در دوره خلیفه دوم (عمر) ریشهر (بوشهر قدیم) توسط مسلمانان در جنگی به نام وقعه ریشهر فتح گردید. بندر بوشهر با توجه به سواحل مناسب، جزایر همجوار، ناحیه قدیم شهر و آثار تاریخی، فرهنگی و مذهبی که دارد می‌تواند نقش مؤثری در جذب گردشگران داخلی و خارجی ایفا نماید. توان بالای استفاده ساحل برای جذب گردشگر، از فرصت‌هایی است که در چند سال اخیر در کانون توجه مدیران شهری قرار گرفته است. جاده ساحلی، نیز که جهت

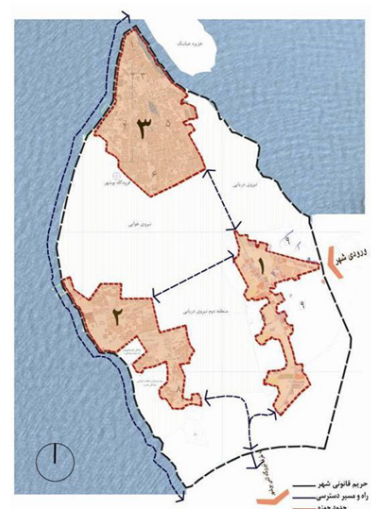
دسترسی در محدوده شهر در امتداد ساحل کشیده شده است. با توجه به انواع عملکردهای ساحل بوشهر که در نقشه شهر معرفی شد، در این تحقیق با توجه به ارزش‌های گفته شده راجع به ساحل شهری در ساختن یک آوردگاه عمومی و فضای جمعی و دمیدن زندگی به شهر، آن بخشی از ساحل مورد بررسی قرار گرفته که در مجاورت شهر و در کناره کاربری‌های شهری است.

محدوده مطالعه به عنوان بخشی از ساحل غربی بوشهر به طولی در حدود ۱٫۵ کیلومتر از شمال به خیابان انقلاب و از جنوب به شهرداری شهر بوشهر و دریا در سمت غرب و بافت شهری در سمت شرق محدود شده است. این محدوده به دلیل بهره‌مندی از پتانسیل‌های زیر، قابلیت بیشتری برای در برگرفتن و تعریف مرکز شهری موردنیاز را دارد: ۱. مجاورت با بافت قدیم و تعامل انسانی حاصل از آن با فضای شهری موردنیاز؛ ۲. مجاورت با قلب تجاری شهر و تعامل انسانی و اقتصادی حاصل از آن با فضای شهری موردنیاز و ۳. حضور کاربری‌های اقامتی، تفریحی در مجاورت با حوزه مزبور.

نقشه ۱: موقعیت کشوری کلانشهر تهران با مقیاس خطی و نقشه ۲: نقشه عوامل طبیعی ایران؛ مأخذ: raziclimat.ir

جغرافیا و ساختار کالبدی - فضایی شهر بوشهر؛ ساختار کالبدی-فضایی شهر بوشهر به دلیل ویژگی‌های استراتژیک آن (پایگاه هوایی، نیروی دریایی، سپاه و نیروگاه اتمی) از سه کلان حوزه متمایز و جدا از هم تشکیل شده است که این عدم یکپارچگی در شهر، سبب عدم ایجاد تصویر ذهنی واحدی برای شهر در مقیاس کل شهر گردیده است؛ که ویژگی‌های هر حوزه به اختصار بیان گردیده است. کلان حوزه ۱ عبارت است از: ۱. عرصه ورودی شهر؛ ۲. عمده کاربری‌های غالب: کاربری‌های غیرمسکونی، کاربری‌های خدماتی مانند انبار و تعمیرگاه و... و عرصه‌های بایر و ۳. دارای کمترین مساحت در بین ۳ کلان حوزه مورد بررسی. کلان حوزه ۲ عبارت است از: ۱. بافت جدید شهر؛ و ۲. دارای مساحت میانه در بین ۳ کلان حوزه مورد بررسی. کلان حوزه ۳ عبارت است از: ۱. حضور بافت قدیم شهر؛ ۲. حضور قلب تجاری شهر؛ ۳. عمده کاربری‌های غالب: مسکونی، اداری، تفریحی-تورستی، اقامتی و ۴. دارای بیشترین مساحت در بین ۳ کلان حوزه و ۵. تراکم جمعیتی-ساختارمانی بالا.

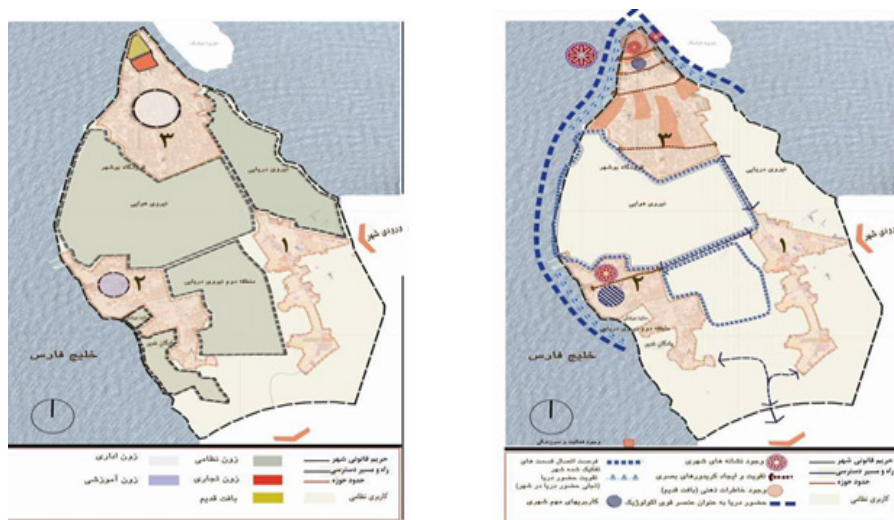

نقشه ۳: عدم یکپارچگی در شهر به دلیل وجود کاربری‌های نظامی در شهر و نقشه ۴: شهر بوشهر به دلیل ویژگی‌های استراتژیک (پایگاه هوایی، نیروی دریایی، سپه و ...) و نقشه ۵: دسترسی‌های کلان بوشهر، همان‌گونه که در دیاگرام مشخص است دریا در شکل دهی به دسترسی‌ها تأثیر به سزایی داشته است. مأخذ: ترسیم نگارندگان.

مدیریت شهری

فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۴، بهار ۱۴۰۳

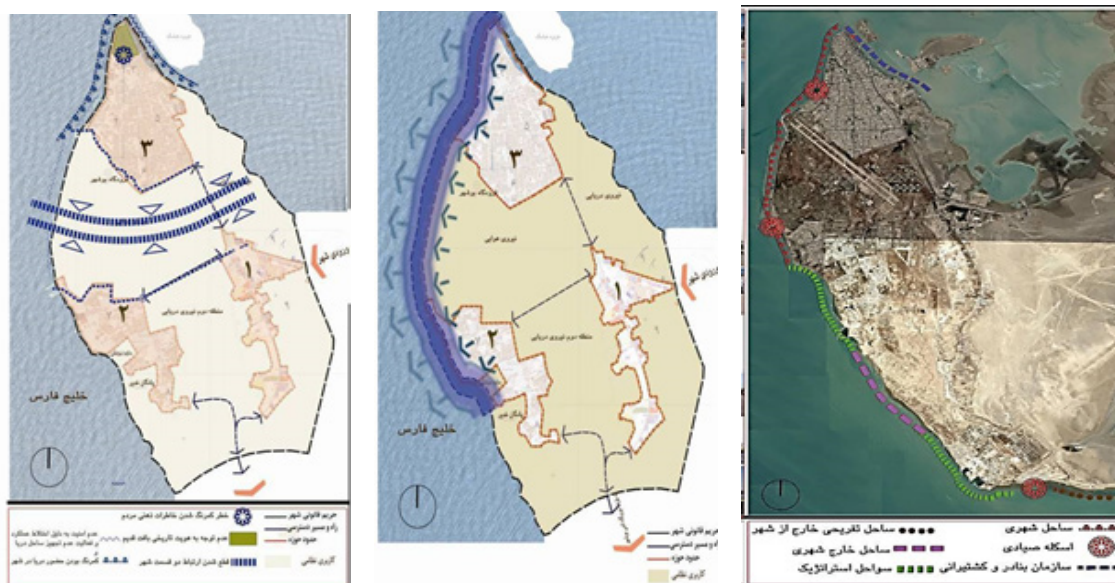
Urban managment
No.74 Spring 2024

نقشه ۶: نقاط قوت و فرصت‌های شهر بوشهر در تعامل با دریا و نقشه ۷: کاربری‌های عمده و غالب به‌جز مسکونی در سطح شهر بوشهر؛ مأخذ: ترسیم نگارندگان.

نقاط قوت و فرصت‌های حوزه کلان بوشهر عبارتند از: ۱. حضور دریا به عنوان عنصر قوی اکولوژیک؛ ۲. تعداد زیاد عناصر با ارزش در بافت تاریخی شهر؛ ۳. وجود خاطرات ذهنی و تعلق خاطر قوی مردم از هویت تاریخی؛ ۴. وجود فعالیت و سرزندگی در قسمت‌های جاده ساحلی (در ساعات محدودی از روز)؛ ۵. وجود سرزندگی فضایی و جنب‌وجوش در محدوده مجاور بافت قدیم شهر (خیابان لیان - انقلاب) به عنوان مرکز تجاری شهر؛ ۶. فرصت احیاء و تقویت ساحل دریا به عنوان ارزشمندترین کیفیت اکولوژیک - توریستی - تفریحی؛ ۷. وجود کیفیت‌های مطلوب اکولوژیکی در اطراف شهر؛ ۸. فرصت ساماندهی ساحل دریا به عنوان یکی از قطب‌های مهم تفریحی.

نقاط ضعف و تهدیدهای حوزه کلان بوشهر عبارتند از: ۱. تقسیم شدن شهر به ۲ قسمت و قطع ارتباط قسمت پایینی با مرکز اصلی شهر؛ ۲. نامناسب بودن ساحل دریا به عنوان تنها مرکز تفریحی شهر؛ ۳. کمبود فضای سبز (در حقیقت نبود حضور کیفیت اکولوژیک علیرغم پتانسیل‌های بالقوه به جهت خصوصیات اقلیمی خاص بوشهر)؛ ۴. تخریب تدریجی ساختار بافت قدیم علیرغم با ارزش بودن بافت و ابنیه؛ ۵. کم‌رنگ بودن نقش آب و نادیده گرفته شدن حضور آب (دریا)؛ ۶. عدم خوانایی دریا به‌عنوان یکی از نشانه‌های مهم و قوی شهری و ۷. از بین رفتن بافت‌های تاریخی و کم‌رنگ شدن ارتباط و انسجام بناهای ارزشمند با ساخت‌وسازهای جدید.

نقشه ۸: تحلیل نوار ساحلی بوشهر و نقشه ۹: نقاط ضعف و تهدیدهای موجود برای شهر بوشهر در تعامل با دریا و نقشه ۱۰: ساحل دریا به عنوان یکی از قطب‌های مهم تفریحی قابلیت تبدیل شده به مرکز شهری جدید را دارد؛ مأخذ: ترسیم نگارندگان.

بیان یافته‌های تحقیق

در این تحقیق به منظور ارزیابی نوع رابطه عوامل محیطی و کالبدی با حس تعلق به مکان در ساحل شهری بوشهر و اولویت‌بندی این شاخص‌ها از نظرات مردم و کارشناسان استفاده شده است که اهم آن‌ها به شرح زیر است.

الف- اولویت‌بندی تأثیر انگاره‌های منظر شهری مؤثر بر حس تعلق به مکان؛ برای اهمیت و اولویت شاخص‌های تحقیق از نتایج حاصل از پرسشنامه در بین دو گروه (شهروندان و کارشناسان) استفاده شده است. همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود با مقدار کای اسکوتر ۴۲۴/۱۴۳ تفاوت معنی‌داری ($0.000 \leq \text{sig}$) در اولویت‌های انگاره‌های منظر شهری مؤثر بر حس تعلق به مکان وجود دارد. همچنین ستون میانگین رنگ جدول نشان می‌دهد که شاخص عوامل محیطی با میانگین رنگ ۶/۹۸ بیش‌ترین تأثیر و پس از آن شاخص ایمنی با میانگین رنگ ۴/۶۸ در اولویت دوم و سپس شاخص‌های موقعیت مکان و دسترسی، تنوع فضایی، نفوذپذیری، زیبایی بصری و مقیاس انسانی به ترتیب با میانگین رنگ ۴/۳۱، ۴/۲۲، ۳/۴۶، ۳/۰۵ و ۱/۳۵ در اولویت‌های بعدی قرار دارند.

از طرف دیگر، با توجه به جذابیت‌های بصری-کارکردی پهنه وسیع آب (دریا) در لبه غربی شهر، پتانسیل تعریف حوزه‌ای در مجاورت آن که بتوان از نقش پیونددهنده بین سه حوزه جهت تعریف ایجاد تصویر ذهنی مطلوب از شهر، در قالب یک مرکز شهری استفاده نمود، وجود دارد. با توجه به کیفیات ۳ کلان حوزه مورد بررسی، پتانسیل آن وجود دارد تا مرکز شهری موردنیاز را در مجاورت با کلان حوزه ۳ به دلیل بهره‌مندی از پتانسیل‌های زیر: ۱. مجاورت با بافت قدیم و تعامل انسانی حاصل از آن با فضای شهری موردنیاز؛ ۲. مجاورت با قلب تجاری شهر و تعامل انسانی و اقتصادی حاصل از آن با فضای شهری موردنیاز؛ ۳. حضور کاربری‌های اقامتی، تفریحی در مجاورت با حوزه مزبور و وجود دسترسی‌های متعدد از بافت شهری مجاور تعریف گردد. چرا که ارائه تعریفی قوی از ساحل بوشهر در کنار این پتانسیل‌ها می‌تواند تصویر روشنی از ساحل در ذهن بیننده به جای بگذارد. با توجه به تنوع فعالیت‌هایی آبی که در یک شهر بندری و در ساحل آن اتفاق می‌افتد، ساحل بوشهر را می‌توان به صورت زیر دسته‌بندی کرد: ۱. ساحل شهری که در مجاورت بافت شهری واقع است و حوزه فعالیت‌های تفریحی شهر بوشهر می‌باشد. ۲. اسکله‌های صیادی که جهت فعالیت‌های صیادی و محل پهلوگیری کشتی و قایق‌های صیادی است. ۳. ساحل‌های استراتژیک، مورد استفاده اهداف نظامی و استراتژیک. ۴. ساحل‌های تفریحی خارج از شهر (بندرگاه، آب‌شیرین‌کن و...) که به عنوان مناطق تفریحی خارج شهری مورد استفاده ساکنین شهر قرار می‌گیرد. ۵. ساحل کشتیرانی، خور بوشهر که مورد استفاده ترانزیت کالا است و حوزه فعالیت اداره بندر و کشتیرانی است. ۶. سواحل رها شده خارج از شهر، اراضی خالی از سکنه و بی‌استفاده که دارای چین‌های شدید و پوشش گیاهی اندکی می‌باشند.

جدول ۶: نتیجه آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی انگاره‌های منظر شهری مؤثر بر حس تعلق به مکان؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق.

شاخص	میانگین	رتبه	تعداد	کای اسکوتر	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
عوامل محیطی	۶/۹۸	۱	۱۰۸	۴۲۴/۱۴۳	۶	۰/۰۰۰
موقعیت مکان و دسترسی	۴/۳۱	۳				
تنوع فضایی	۴/۲۲	۴				
ایمنی	۴/۶۸	۲				
زیبایی بصری	۳/۰۵	۶				
نفوذپذیری	۳/۴۶	۵				
مقیاس انسانی	۱/۳۵	۷				

ب- اولویت‌بندی گویه‌های شاخص عوامل محیطی؛ مشاهده می‌شود با مقدار کای اسکوتر ۶۷۱/۵۷۵ تفاوت معنی‌داری ($\text{sig}/0.000$) در اولویت‌های گویه‌های شاخص عوامل محیطی وجود دارد. همچنین نتایج نشان می‌دهد که گویه غنای حسی از طریق استفاده از حواس (بویایی، شنوایی، چشایی و...) با میانگین رنک ۵/۲۳ بیش‌ترین تأثیر و پس از آن گویه‌های حفظ شخصیت صخره‌ای و شنی ساحل، فراهم بودن امکان دسترسی به آب، وجود شرایط آسایش اقلیمی، استفاده از مصالح بومی و بهره‌گیری از پوشش گیاهی مناسب به ترتیب با نمره میانگین ۵/۱۱، ۴/۹۴، ۵/۵۶، ۳/۴۳ و ۳/۱۸ در اولویت‌های بعدی قرار دارند.

پ- اولویت‌بندی گویه‌های شاخص موقعیت مکان؛ همان‌طور که در جدول شماره ۷ مشاهده می‌شود با مقدار کای اسکوتر ۴۸۹/۳۹۳ تفاوت معنی‌داری ($\text{sig}/0.000$) در اولویت‌های گویه‌های شاخص موقعیت مکان وجود دارد. همچنین ستون میانگین رنک جدول نشان می‌دهد که گویه پیوند میان بافت تاریخی مجاور و بناهای باارزش مجاور با لبه آب با میانگین رنک ۷/۱۹ بیش‌ترین تأثیر و پس از آن گویه‌های اتصال ساحل به استخوان‌بندی شهری، سبک معماری اصیل و با هویت، طراحی منعطف و خلاقانه لبه و بدنه ساحل، دسترسی به خدمات شهری و وجود پارکینگ مناسب به ترتیب با نمره میانگین ۷/۱۵، ۷/۰۳، ۶/۴۱، ۴/۹۸ و ۴/۱۲ در اولویت‌های بعدی قرار دارند.

جدول ۷: نتیجه آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی گویه‌های شاخص موقعیت مؤثر بر حس تعلق به مکان؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق.

گویه	میانگین	رتبه	تعداد	کای اسکوتر	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
اتصال ساحل به استخوان‌بندی شهری	۷/۱۵	۲	۱۰۸	۴۸۹/۳۹۳	۵	۰/۰۰۰
دسترسی به خدمات شهری	۴/۹۸	۵				
طراحی منعطف و خلاقانه لبه و بدنه ساحل	۶/۴۱	۴				
وجود پارکینگ مناسب	۴/۱۲	۶				
پیوند میان بافت تاریخی مجاور و بناهای باارزش	۷/۱۹	۱				
سبک معماری اصیل و با هویت	۷/۰۳	۳				

ت- اولویت‌بندی گویه‌های شاخص تنوع فضایی؛ نتایج تحقیق با مقدار کای اسکوتر ۱۳۷۰/۰۹/۰۱ تفاوت معنی‌داری ($\text{sig}/0.000$) در اولویت‌های گویه‌های شاخص تنوع فضایی را نشان می‌دهد. همچنین ستون میانگین رنک جدول نشان می‌دهد که گویه قابلیت تجمع‌پذیری (وجود فضاهایی در ساحل برای برگزاری رویدادها و تجمع‌های حماسی، اعتراضی پیروزی و...) با میانگین رنک ۶/۳۹ بیش‌ترین تأثیر و پس از آن گویه‌های قابل رؤیت بودن و قرائت‌پذیری فعالیت‌ها و فضاها، حفظ کربدورهای بصری دید به لبه آب و نشانه‌های بصری، امکان حضور در عرصه‌های عمومی در ساعات مختلف شبانه‌روز، فضای ساحلی برای بروز رفتارهای جمعی (قرار گذاشتن، دورهم جمع شدن)، وجود بسترهای لازم جهت استفاده گروه‌های مختلف سنی وجود بستر مناسب جهت فعالیت‌های مرتبط با آب مانند ماهیگیری، قایقرانی و شنا و ساحل مانند دوچرخه‌سواری، فعالیت‌های ورزشی و... وجود فضاهای برای ایستادن، نشستن، تماشا و... وجود میلمان مناسب شهری جهت استفاده فعالیت‌های مختلف در فضا و تنوع در ارائه خدمات به ترتیب با نمره میانگین ۵/۱۴، ۴/۲۸، ۴/۱۷، ۳/۵۹، ۳/۵۷، ۳/۴۶، ۳/۳۷ و ۳/۲۱ در اولویت‌های بعدی قرار دارند.

ث- اولویت‌بندی گویه‌های شاخص مقیاس انسانی؛ همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود با مقدار کای اسکوتر ۱۱۰/۴۶۹ تفاوت معنی‌داری ($\text{sig}/0.000$) در اولویت‌های گویه‌های شاخص مقیاس انسانی وجود دارد. همچنین ستون میانگین رنک جدول نشان می‌دهد که گویه ایجاد حس محصوریت و عدم غلبه فضا بر انسان در ساحل با میانگین رنک ۵/۵۷ بیش‌ترین تأثیر و پس از آن گویه‌های وجود مقیاس انسانی از طریق رعایت تناسبات محیط مصنوع با گستردگی دریا و کاهش وابستگی به اتومبیل و استفاده از مقیاس انسانی و اولویت پیاده در طراحی ساحل به ترتیب با نمره میانگین ۴/۶۹ و ۳/۹۸ در اولویت‌های بعدی قرار دارند.

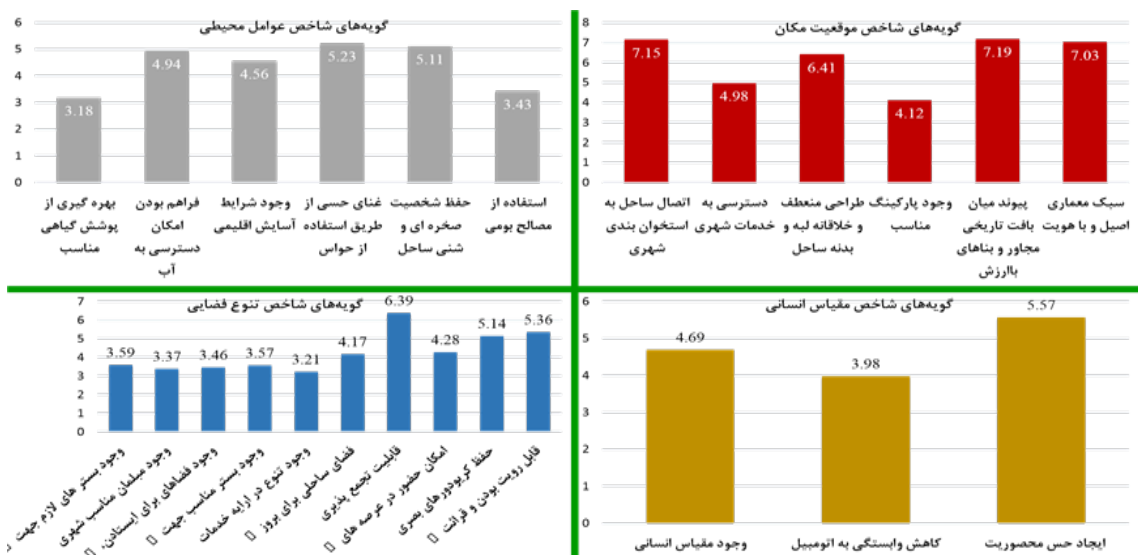
جدول ۸: نتیجه آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی گویه‌های شاخص مقیاس انسانی مؤثر بر حس تعلق به مکان؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق.

گویه	میانگین	رتبه	تعداد	کای اسکوتر	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
وجود مقیاس انسانی	۴/۶۹	۲	۱۰۸	۱۱۰/۴۶۹	۲	۰/۰۰۰
کاهش وابستگی به اتومبیل	۳/۹۸	۳				
ایجاد حس محصوریت	۵/۵۷	۱				

ج- اولویت‌بندی گویه‌های شاخص ایمنی؛ با مقدار کای اسکوتر ۸۸۸/۷۸۲ تفاوت معنی‌داری ($\text{sig}^0/000$) در اولویت‌های گویه‌های شاخص ایمنی وجود دارد. نتایج نشان می‌دهد که گویه امنیت تجهیزات و امکانات فیزیکی در مقابل عوامل طبیعی و اقلیمی با میانگین رنک ۴/۳۵ بیش‌ترین تأثیر و پس از آن گویه‌های رعایت حریم جزر و مد در محدثات و سازه‌های ساحلی، امکان و پیش‌بینی دسترسی امن به آب توسط اسکله‌ها و موج‌شکن‌ها، روشنایی مناسب برای استفاده شبانه از محدوده ساحل و ایمنی متقابل سواره و پیاده در طراحی شبکه دسترسی به ترتیب با نمره میانگین ۱۲/۴، ۱۴/۴، ۶۹/۴ و ۶۸/۳ در اولویت‌های بعدی قرار دارند.

چ- اولویت‌بندی گویه‌های شاخص زیبایی بصری؛ نتایج نشان می‌دهد که مقدار کای اسکوتر ۷۷۴/۲۳۱ تفاوت معنی‌داری ($\text{sig}^0/000$) در اولویت‌های گویه‌های شاخص زیبایی بصری وجود دارد. همچنین نشان می‌دهد که گویه تقویت نقاط ویژه و قابل رؤیت در ساحل دریا با میانگین رنک ۸/۹۶ بیش‌ترین تأثیر و پس از آن گویه‌های ایجاد خوانایی از طریق ایجاد عناصر شهری، استفاده از علائم نشان‌های قابل رؤیت، توجه به ترکیب رنگی عناصر مستقر در کناره ساحل، استفاده از نمادهای بومی، استفاده از مصالح مناسب و بومی، طراحی واضح و دور از اغتشاش و وجود سکناس‌های مختلف بصری به ترتیب با نمره میانگین ۷/۵۵، ۷/۳، ۶/۹۲، ۶/۶۹، ۴/۷۷، ۴/۰۹ و ۱۲/۳ در اولویت‌های بعدی قرار دارند.

ح- اولویت‌بندی گویه‌های شاخص نفوذپذیری؛ با مقدار کای اسکوتر ۶۵۲/۱۵۸ تفاوت معنی‌داری ($\text{sig}^0/000$) در اولویت‌های گویه‌های شاخص نفوذپذیری وجود دارد. همچنین نتایج نشان می‌دهد که گویه امکان دسترسی و نفوذ آسان پیاده به کناره ساحل با میانگین رنک ۳/۴۸ بیش‌ترین تأثیر و پس از آن گویه‌های وجود ارتباط و پیوستگی مسیرهای حرکتی و تعریف حوزه‌های فضایی مختلف به ترتیب با نمره میانگین ۳/۰۵ و ۲/۵۱ در اولویت‌های بعدی قرار دارند.

نمودار ۳: نتیجه آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی گویه‌های شاخص موقعیت، عوامل محیطی، مقیاس انسانی و تنوع فضایی مؤثر بر حس تعلق به مکان؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق.

یمنی، حس تعلق و نفوذپذیری در ارتباط با حس تعلق به مکان مأخذ: یافته‌های تحقیق.

اولویت‌بندی گوپه‌های شاخص حس تعلق به مکان؛ همان‌طور که در جدول ۹ مشاهده می‌شود با مقدار کای اسکوتر ۶۹۱/۱۴۵ تفاوت معنی‌داری ($\text{sig} 0/00$) در اولویت‌های گوپه‌های شاخص حس تعلق مکانی وجود دارد. همچنین ستون میانگین رنک جدول نشان می‌دهد که گوپه ساحل بخشی از وجود من است با میانگین رنک ۸/۵۱ بیش‌ترین تأثیر و پس از آن گوپه‌های ساحل نشان‌دهنده شخصیت و ذات من، احساس آرامش در ساحل، خاطره‌های مشترک با افراد، حس دلبازی در ساحل، دلتنگ بودن برای دیدن ساحل، احساس خوشبختی در ساحل، شوق دیدن ساحل، رفع نیازها در ساحل، انجام کارهای موردعلاقه در ساحل، انجام کارها در ساحل، تصاویری مستند از ساحل، احساس رضایت از ساحل و تلاش برای حفظ ساحل به ترتیب با نمره میانگین ۷/۷۷، ۸/۰۲، ۶/۹۱، ۶/۸۸، ۶/۸۶، ۶/۵۴، ۶/۳۶، ۶، ۵/۶۴، ۴/۹، ۳/۶۷، ۳/۴۶ و ۱۹/۳ در اولویت‌های بعدی قرار دارند. در این پرسشنامه چهار گوپه مربوط به بعدشناختی، شش گوپه مربوط به دلبستگی و چهار گوپه مربوط به بعد وابستگی در نظر گرفته شده است. حس تعلق به مکان استفاده‌کنندگان ساحل در بعدشناختی (هویتی) و عاطفی (دلبستگی) در سطح بالایی قرار دارد. از نظر آن‌ها شرایط ساحل بازگوکننده هویت و شخصیت آن‌ها می‌باشد. بعدرفتاری (وابستگی) نسبت به بعدشناختی و عاطفی در سطح پایین‌تری قرار دارد.

مدیریت شهری

فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۴. بهار ۱۴۰۳

Urban managment
No.74 Spring 2024

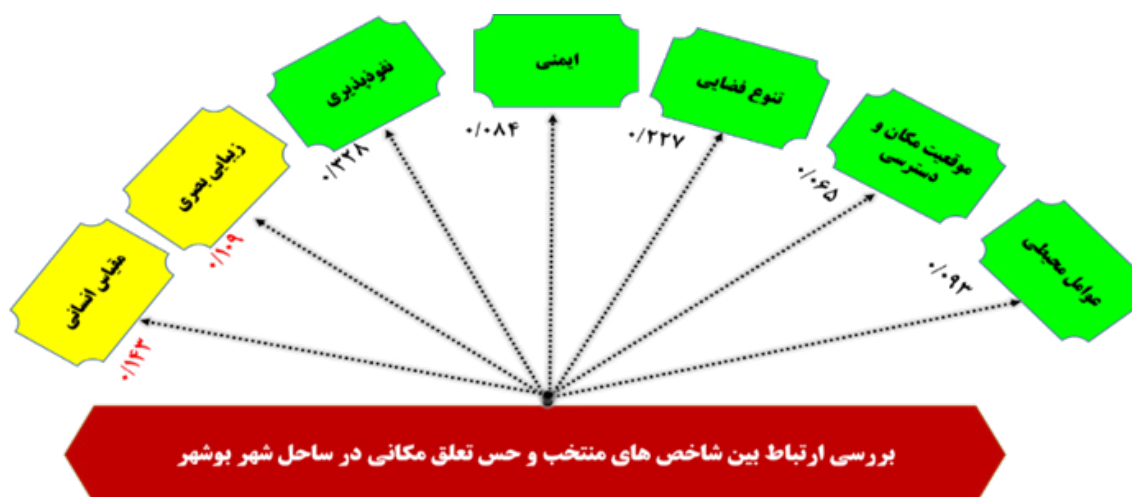
جدول ۹: نتیجه آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی شاخص‌های احساس تعلق مؤثر بر حس تعلق به مکان؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق

گویه	میانگین	رتبه	تعداد	کای اسکور	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
هویت	ساحل بخشی از وجود من	۸/۵۱	۱	۶۹۱/۱۴۵	۱۳	۰/۰۰۰
	ساحل نشان‌دهنده شخصیت و ذات من	۸/۰۲	۲			
	خاطره‌های مشترکی با افراد	۶/۹۱	۴			
	تصاویری مستند از ساحل	۳/۶۷	۱۲			
دلبستگی	دل‌تنگ بودن برای دیدن ساحل	۶/۸۶	۶			
	احساس آرامش در ساحل	۷/۷۷	۳			
	احساس خوشبختی در ساحل	۶/۵۴	۷			
	شوق دیدن ساحل	۶/۳۶	۸			
	حس دلبازی در ساحل	۶/۸۸	۵			
	احساس رضایت از ساحل	۳/۴۶	۱۳			
	رفع نیازها در ساحل	۶	۹			
وابستگی	انجام کارها در ساحل	۴/۹۰	۱۱			
	انجام کارهای موردعلاقه در ساحل	۵/۶۴	۱۰			
	تلاش برای حفظ ساحل	۳/۱۹	۱۴			

(*) **فرضیه اول پژوهش:** به نظر می‌رسد میان عناصر منظر شهری و حس تعلق به مکان در جامعه آماری مورد مطالعه رابطه معناداری وجود دارد و ارتباط میان منظر شهری و حس تعلق به مکان می‌تواند به صورت مدل مفهومی/نظری ارائه گردد.

بر اساس مبانی نظری و ادبیات تحقیق و مصاحبه با متخصصین امر و صاحب‌نظران مؤلفه‌های منظر شهری در راستای حس تعلق به مکان به ۷ مؤلفه شامل: عوامل محیطی، موقعیت مکان و دسترسی، تنوع فضایی، ایمنی، نفوذپذیری، زیبایی بصری و مقیاس انسانی تقسیم گردید. نتایج یافته‌های آزمون سطح معناداری و نتایج حاصل از بررسی ارتباط بین شاخص‌های تحقیق و حس تعلق مکانی از آزمون همبستگی اسپیرمن بیانگر این است که ارتباط میان عوامل محیطی، موقعیت مکان و دسترسی، تنوع فضایی، ایمنی، نفوذپذیری و حس تعلق مکانی رابطه معنادار است و فرضیه تأیید می‌شود. به بیان ساده‌تر هرچه این عوامل تقویت شود حس تعلق به مکان در ساحل شهر بوشهر نیز بیشتر خواهد شد؛ اما ارتباط بین متغیرهای زیبایی بصری و مقیاس انسانی و حس تعلق به مکان در ساحل شهر بوشهر رابطه معنی‌داری به دست نیامده است.

(*) **فرضیه دوم پژوهش:** به نظر می‌رسد اولویت‌بندی تأثیر انگاره‌های منظر شهری مؤثر بر حس تعلق به مکان با توجه به ویژگی‌های بستر نمونه مطالعاتی متفاوت می‌باشد. نتایج در بخش اولویت‌بندی انگاره‌های منظر شهری مؤثر بر حس تعلق به مکان داد که تفاوت معنی‌داری در اولویت‌های آن‌ها وجود دارد به این ترتیب که شاخص عوامل محیطی بیش‌ترین تأثیر و پس از آن شاخص ایمنی در اولویت دوم و سپس شاخص‌های موقعیت مکان و دسترسی، تنوع فضایی، نفوذپذیری، زیبایی بصری و مقیاس انسانی در اولویت‌های بعدی قرار داشته‌اند، لذا این فرضیه تأیید می‌شود.

نمودار ۵: بررسی ارتباط بین شاخص ها تحقیق و حس تعلق مکانی در ساحل شهر بوشهر؛ مأخذ: یافته های تحقیق.

نتیجه گیری و دستاورد علمی پژوهشی

پژوهش حاضر ضمن شناسایی مؤلفه های منظر شهری مؤثر در ارتقاء حس تعلق به مکان در ساحل بوشهر، رابطه همبستگی این مؤلفه ها با حس تعلق را موردسنجش قرار داده است. براساس مبانی نظری و ادبیات تحقیق و مصاحبه با متخصصین امر و صاحب نظران مؤلفه های منظر شهری در راستای حس تعلق به مکان به ۷ مؤلفه شامل: عوامل محیطی، موقعیت مکان و دسترسی، تنوع فضایی، ایمنی، نفوذپذیری، زیبایی بصری و مقیاس انسانی تقسیم گردید. یافته های تحقیق نشان داد که در ساحل بوشهر ارتباط میان عوامل محیطی، موقعیت مکان و دسترسی، تنوع فضایی، ایمنی، نفوذپذیری و حس تعلق مکانی رابطه معنادار است ولی در ارتباط بین متغیرهای زیبایی بصری و مقیاس انسانی و حس تعلق به مکان در ساحل شهر بوشهر (حداصل خیابان انقلاب تا میدان شهرداری) رابطه معنی داری به دست نیامده است. نتایج به شرح زیر است:

۱. بر اساس یافته های تحقیق در ارتباط با گویه های شاخص عوامل محیطی، می توان بیان کرد که با وجود عوامل خاص اقلیمی شهر بوشهر، به دلیل گرمای شدید و رطوبت بالا در طول روز، زندگی شهر و فعالیت های شهری در طول روز به سختی انجام می شود، به عبارتی دیگر در طول روز زندگی و حیات شهری به چشم نمی خورد.

۲. در ارتباط با گویه های شاخص موقعیت مکان، می توان بیان نمود که موقعیت مکان و دسترسی که بیشتر در مقیاس شهری مطرح می شود و شامل همجواری ها، روابط و چیدمان فضا، دسترسی به تسهیلات و امکانات رفاهی و غیره می باشد. نقش پیونددهنده شریان های

عبوری (جاده ساحلی و...) از فضا و سایر اجزاء سازنده مرکز شهر، مجاورت با بافت قدیم و تاریخی بوشهر و تعامل انسانی حاصل از آن و مجاورت با قلب تجاری شهر و تعامل انسانی و اقتصادی حاصل از آن و حضور کاربری های اقامتی، تفریحی در مجاورت با حوزه مزبور و وجود ابنیه ارزشمند با کاربری های شاخص و عمومی (ساختمان میراث فرهنگی، ایران شناسی، مساجد قدیمی بافت، شورای شهر، آب انبار قوام) به عنوان نشانه های ذهنی شاخص خط ساحلی می تواند در معنادار بودن رابطه مؤثر باشد.

۳. در مورد گویه های شاخص تنوع فضایی، می توان نتیجه گیری کرد که تنوع فضایی شامل گوناگونی کاربری ها و فعالیت ها است مکانی که تنوع فعالیت کاربری های مختلف داشته باشد، افراد مختلف را در اوقات گوناگون با منظوره های متنوع به خود جلب می کند. اختلاط کاربری ها (کاربری های مسکونی، تجاری، اداری، آموزشی، مذهبی و درمانی) در محدوده، وجود محدود کاربری های همساز با ساحل مانند (فعالیت های آبی در ابتدای محدوده)، وجود کاربری های تجاری رستوران و اغذیه فروشی در لبه ساحلی، همجواری با بافت قدیم و مرکز تجاری شهر، وجود عرصه های باز در فضای مورد بررسی (محدوده قوام و پارک ساحلی)، وجود و ثبت قرارگاه های رفتاری در ساحل مورد مطالعه باعث سرزندگی خط ساحلی، مخصوصا در شب شده است؛ که در معنادار بودن این ارتباط مؤثر است.

۴. در ارتباط با گویه های شاخص ایمنی، می توان نتیجه گرفت که محیط مطلوب باید از نظر کالبدی محیطی امن باشد، یکی از عوامل ایجاد ایمنی وجود قابلیت های

پیاده، در عدم معناداری ارتباط مؤثر می‌باشد.

۷. در ارتباط با گویه‌های شاخص زیبایی بصری، می‌توان نتیجه گرفت، خوانایی احساس سهل بودن قرائت محیط و جهت‌یابی در مسیر است که در هر لحظه برای فرد امکان شناسایی موقعیت خود را در بافت شهری فراهم گرداند. امری حسی، ذهنی و معطوف به استفاده‌کننده است. عوامل مؤثر در خوانایی، نظم، وضوح، سادگی و پیوستگی می‌باشد.

۸. در ارتباط با گویه‌های شاخص حس تعلق مکانی، با توجه به مبانی نظری حس مکان به عنوان یک ساختار چندبعدی که بیانگر اعتقادات، احساسات و تعهدات رفتاری در یک محیط خاص که به ترتیب بعدشناختی، بعدعاطفی و بعدرفتاری می‌باشد در نظر گرفته شده است؛ لذا با مراجعه به حس تعلق به مکان استفاده‌کنندگان ساحل در بعدشناختی (هویتی) و عاطفی (دلبستگی) در سطح بالایی قرار دارد. از نظر آن‌ها شرایط ساحل بازگوکننده هویت و احساس آن‌ها می‌باشد که وجود دریا به عنوان عنصر هویت‌ساز در ساختار فضایی شهر بی‌شک مهم‌ترین عامل می‌باشد. بعدرفتاری (وابستگی) نسبت به بعدشناختی و عاطفی در سطح پایین‌تر قرار دارد و نشان می‌دهد ساحل در برآورده کردن نیازهای آن‌ها موفق عمل نکرده، عدم تجهیز خط ساحلی برای شکل‌گیری فعالیت‌های تفریحی و مرتبط با آب، عدم وجود بسترهای مناسب جهت استقرار خانواده، تداخل حرکت سواره و پیاده، تهدیدات ناشی از فرسودگی و تخریب بافت تاریخی بوشهر در این امر مؤثر می‌باشند.

حرکتی مناسب و ایمن در قرارگاه‌های رفتاری است. وجود پلکان یا راه‌های امن برای دسترسی به آب در مقطعی از ساحل و محل‌هایی که دریا و ساحل اختلاف ارتفاع دارند و استفاده از سازه‌های حفاظت از ساحل در برابر عوامل طبیعی و محیطی (مانند دیوارهای دریایی و...) باعث ایجاد رابطه معنادار با حس تعلق به مکان می‌باشد. همچنین تداخل سواره و پیاده در مقطعی از ساحل، نبود باند کندگذر و... باعث کم شدن اولویت ایمنی متقابل سواره و پیاده شده است.

۵. در مورد گویه‌های شاخص نفوذپذیری، می‌توان نتیجه گرفت، راهکارهای نفوذپذیری، به دو دسته راهکار نفوذپذیری بصری و کالبدی (فیزیکی) تقسیم می‌شوند که ارتباط تنگاتنگی باهم دارند نفوذپذیری بافت شهری به معنای امکانی است که بافت شهری به عابران پیاده و سواره برای انتخاب مسیر می‌دهد. نفوذپذیری بصری به معنی امکاناتی است که بافت شهری برای رؤیت یک مکان از مکانی دیگر فراهم می‌آورد یعنی میزان رؤیت‌پذیری. امکان دسترسی و نفوذ پیاده به کناره ساحل با وجود تداخل حرکت سواره و پیاده و ارتباط و پیوستگی مسیرهای حرکتی در طول ساحل مورد مطالعه می‌تواند در معنادار بودن نفوذپذیری با حس تعلق مکان مؤثر باشد.

۶. در ارتباط با گویه‌های شاخص مقیاس انسانی، می‌توان بیان نمود، نبود محصوریت و پیوستگی جداره ساختمان‌های مشرف به ساحل، عدم همخوانی ارتفاع جداره‌ها و بدنه‌های بافت مجاور ساحل، تخریب و ویرانی جداره ساحلی بافت تاریخی، تداخل سواره و

جدول ۱۰: راهکارهای پیشنهادی عوامل محیطی؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق.

متغیر	راهکارهای پیشنهادی
عوامل محیطی	حفظ کاراکتر شنی و صخره‌ای ساحل در مجاورت آب؛ جلوگیری از جریان یافتن فاضلاب در کناره یا ساحل؛ پرهیز از بکار بردن مصالح جذب‌کننده و نگهدارنده حرارت و رطوبت؛ تعدیل رطوبت و دما با استفاده از پوشش گیاهی و گونه‌های بومی و جریان یافتن نسیم در کناره‌ها؛ مکانیابی و طراحی فضای سبز متناسب با قابلیت‌های طبیعی منطقه (کاشت گیاهان سازگار با ساختار اکولوژیک و منظر طبیعی آن)؛ در نظر گرفتن محدودیت‌های زیست‌محیطی به‌ویژه خاک و آب

جدول ۱۱: راهکارهای پیشنهادی موقعیت مکانی و دسترسی؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق.

متغیر	راهکارهای پیشنهادی
موقعیت مکان و دسترسی	طراحی منعطف و خلاقانه لبه و بدنه ساحل و ترکیب با بستر طبیعی ساحل؛ امتداد و نفوذ ساحل در شهر با استفاده از کریدورهای سبز و اتصال به شبکه فضایی سبز داخل شهر؛ اتصال ساحل در مناطق گذر از استخوان‌بندی شهر با ایجاد دسترسی مناسب؛ ارتباط ساحل با بافت‌های همجوار

جدول ۱۲: راهکارهای پیشنهادی تنوع فضایی؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق.

متغیر	راهکارهای پیشنهادی
تنوع فضایی	وجود محله‌هایی برای گردهمایی‌های خانوادگی و دوستانه؛ ایجاد بسترهای چند عملکردی و قابل تجهیز توسط استفاده‌کنندگان؛ وجود روشنایی و فعالیت‌های کافی برای قابل‌استفاده کردن فضا در شب؛ وجود بسترهای فضایی مناسب برای فعالیت‌های مرتبط با آب چون ماهیگیری، قایقرانی و شنا؛ وجود کاربری‌های چون رستوران، تریا و ... ترجیحا با سرویس در فضای باز به صورت پراکنده؛ قرار دادن بازارچه سنتی و مراکز خرید، کتابخانه‌ها و مراکز فرهنگی، موزه‌ها و بناهای یادمانی در درون پارک‌ها و فضاهای سبز حاشیه؛ حذف کاربری‌های ناسازگار و مزاحم از نوار ساحلی (کارگاه‌ها و پادگان‌ها...)

جدول ۱۳: راهکارهای پیشنهادی ایمنی؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق.

متغیر	راهکارهای پیشنهادی
ایمنی	تعیین حریم جزر و مد و در نظر گرفتن حریم ساخت‌وساز؛ ایجاد خلیج‌های امن برای فعالیت‌های آبی افراد؛ ایجاد پلکان یا راه‌های امن برای دسترسی به آب در محل‌هایی که دریا و ساحل اختلاف سطح دارند

جدول ۱۴: راهکارهای پیشنهادی مقیاس انسانی؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق.

متغیر	راهکارهای پیشنهادی
مقیاس انسانی	ایجاد تناسب میان گستردگی ساحل با ابعاد دانه‌های مستقر در آن؛ پرهیز از عرصه‌های بزرگ و نامتناسب با توان فیزیکی انسان؛ انسانی کردن فضاها از طریق رعایت مقیاس‌ها و تناسب؛ توجه به زاویه دید ناظرین

جدول ۱۵: راهکارهای پیشنهادی زیبایی بصری؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق.

متغیر	راهکارهای پیشنهادی
زیبایی بصری	استفاده از رنگ برای هدایت حرکت بصری با استفاده از گونه‌های مختلف گیاهی و مصالح؛ ترکیب میان ساحل و نمای ساختمان‌ها بافت شهری با استفاده از عناصر واسطه در طراحی شامل استفاده از رواق‌ها و پیروی از امتداد خطوط نمای ساختمان‌ها؛ بازگشایی محورهای دید از درون بافت شهر به دریا به منظور جاذبه‌های بصری و خوانایی بافت؛ تقویت نقاط ویژه و قابل رؤیت در دریا در شب و روز

جدول ۱۶: راهکارهای پیشنهادی نفوذپذیری؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق.

متغیر	راهکارهای پیشنهادی
نفوذپذیری	حاکمیت پیاده با دور کردن سواره در حال حرکت یا توقف از کناره؛ استفاده از بدنه‌های شفاف، نیمه شفاف و سبک در کنار ساحل؛ طراحی واضح و دور از اغتشاش؛ افزایش خوانایی بدنه ساحل از طریق ایجاد عناصر شهری برجسته

معماری»، ترجمه: محمدرضا شیرازی، چاپ دوم، تهران: رخ داد نو.

۱۸. عظیمی، ناصر (۱۳۸۴) کاربرد مطلوب اراضی ساحلی در طرح مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی، ویژه‌نامه مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی کشور، مجله علمی، تخصصی تحقیقاتی بندر و دریا-شماره ۱۳۶-۱۳۷-تیر و مرداد ۸۴.

۱۹. علی محمدی، غلامرضا؛ عبدالهی، رکسانا (۱۳۹۷)، «تبیین مبانی نمود فرهنگ در معماری بومی ایرانی و ارتباط آن با ایجاد حس تعلق به مکان»، مجله مدیریت شهری، ش ۵۰، ص ۳۳.

۲۰. فروزنده، جوان، مطلبی، قاسم، (۱۳۹۰) مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل‌دهنده آن، هویت شهر: ۲۷-۳۷.

۲۱. فلاحت محمدصادق (۱۳۸۵) مفهوم حس مکان و عوامل شکل‌دهنده آن، مجله هنرهای زیبا، شماره ۲۶، تهران

۲۲. کاشی، ح؛ و بنیادی، ن. (۱۳۹۲). تبیین مدل هویت مکان، حس مکان و بررسی عناصر و ابعاد مختلف آن، هنرهای زیبا، دوره ۱۸، شماره ۳، از ۴۳ تا ۵۲.

۲۳. کرمانا، متیو، هیت، تیم، اک، تنروف تیسدل، استیون (۱۳۸۸)، «مکان‌های عمومی، فضاهای شهری: ابعاد گوناگون طراحی شهری»، ترجمه قرائی، شکوهی، اهری و صالحی، تهران، انتشارات دانشگاه هنر.

۲۴. کلالی، پریسا، مدیری، آتوسا (۱۳۹۱) تبیین نقش مؤلفه معنا در فرایند شکل‌گیری حس مکان، نشریه هنرهای زیبا، دوره ۱۷، شماره ۲.

۲۵. گودرزی، مجید و دیگران (۱۳۹۴) بررسی تأثیر معیارهای هویت مکانی در برنامه‌ریزی مبلمان شهری، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای (قشمت)، سال پنجم، شماره ۴.

۲۶. مدیری، آتوسا (۱۳۸۷) «مکان»، هویت شهر، ش ۲: ۶۹-۷۹.

۲۷. نگین تاجی، ص. (۱۳۸۹). مکان و حس مکان؛ بررسی نقش عوامل کالبدی در تشکیل مفهوم مکان، منظر، شماره ۱۳، از ۲۴ تا ۲۹.

۲۸. یگانه محلاتی سیامک (۱۳۸۹). بررسی و ارائه راهبردهای توسعه پایدار در شهرهای ساحلی و آثار توریسم بر محیط‌زیست شهری و توسعه پایدار آن، در دسترس در www.aftab.ir

۱. اردلان، نادر و بختیار، لاله (۱۳۹۲). «حس وحدت: نقش سنت در معماری ایرانی». ترجمه‌ی ونداد جلیلی (چاپ چهارم). تهران: علم معمار روپال.

۲. امید، نبی و دیگران (۱۴۰۰) جذابیت سنجی راهبردهای توسعه گردشگری جزایر مرزی در خط ساحلی، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای (قشمت)، سال دوازدهم، شماره ۱.

۳. پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۵) «سیمای شهر؛ آنچه کوبین لینچ از آن می‌فهمید»، فصلنامه آبادی، سال شانزدهم، شماره ۵۳: ۲۶-۲۰

۴. پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۶) مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری، چاپ دوم، تهران، انتشارات شهیدی.

۵. پرتوی، پروین (۱۳۹۱). «پدیدارشناسی مکان». تهران: فرهنگستان هنر.

۶. پورمند، حسنعلی؛ محمودی نژاد، هادی و رنج آزمای آذری، محمد (۱۳۸۹). «مفهوم مکان و تصویر ذهنی. مراتب آن در شهرسازی از دیدگاه کریستسن نوربری شولتز در رویکرد پدیدارشناسی». مدیریت شهری، ش ۲۶: ۹۲-۷۹.

۷. پیریایی، مهرانگیز؛ نجفی نژاد، حمیدرضا؛ غفاری خلف محمدی، سید محمد؛ خدادادی فر، سارا (۱۳۹۷)، «ارزیابی تأثیرپذیری حس تعلق شهروندی از حس مکان با تأکید بر مؤلفه‌ی معنای آن؛ مورد مطالعاتی: شوشتر نو در استان خوزستان»، مجله مدیریت شهری، ش ۵۰، ص ۱۶۳.

۸. توان، یی فو، (۱۳۸۴) تقابل اصالت و حس مکان، مجله خیال، شماره ۱۶.

۹. حبیبی، رعنا سادات (۱۳۸۷). تصویرهای ذهنی و مفهوم مکان، نشریه هنرهای زیبا، ۳۵، ۳۹ - ۵۰.

۱۰. حبیبی، سید محسن (۱۳۸۷)، تصویرهای ذهنی و مفهوم مکان، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۵.

۱۱. دانشپور، عبدالهادی و منصور سپهری مقدم و مریم چرخچیان (۱۳۸۸) تبدیل مدل دلبستگی به مکان، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۸.

۱۲. دانشپور، عبدالهادی؛ رضازاده، راضیه؛ سجودی، فرزانه و محمدی مریم (۱۳۹۱) بررسی کارکرد و معنای فرم شهر مدرن از منظر نشانه‌شناسی لایه‌ای، نامه معماری و شهرسازی، شماره ۷۱

۱۳. رنجبران، محیا و دیگران (۱۳۹۹) بررسی مؤلفه‌های شاخص منظر بومگرا در هویت‌بخشی به محیط، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای (قشمت)، سال دهم، شماره ۴.

۱۴. زین افزا، سمیه و ستوده (۱۳۹۷) نگاهی بر اصول طراحی پارک‌های ساحلی در اقلیم گرم خشک، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای (قشمت)، سال هشتم، شماره ۴.

۱۵. سرمست، بهرام و متوسلی، محمدمهدی (۱۳۸۹) بررسی و تحلیل نقش مقیاس شهر در میزان حس تعلق به مکان، مدیریت شهری، ش ۲۶: ۱۴۶-۱۳۳.

۱۶. سیدبرنجی، سیدکهربا و دیگران (۱۳۹۹) بررسی نقش بناهای تاریخی در بازآفرینی پایدار و ارتقا هویت شهری، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای (قشمت)، سال دهم، شماره ۴.

۱۷. شولتز، کریستیان (۱۳۸۹)، «روح مکان: به‌سوی پدیدارشناسی

coastal service center, Washington D.C, US

35. Hummon, D (1992), "Community Attachment: Local Sentiment & Sense of Place", Plenum, New York.
36. Lynch, K. (1984) "CITY SENSE CITY DESIGN", edited by: Banerjee, T. and Southworth, M, Cambridge, Massachusettes, London, England
37. Rapoport, Amos (1990). "The meaning of the built environment: a nonverbal communication approach". Tucson: The University of Arizona Press.
38. Roberts, S. (2000), "The restorative benefits of nature: Toward an integrated framework", Journal of Environmental Psychology, 15, pp: 169-182.
39. Salvesen, David (2002), "The Making of Place"; Research on Place & Space Website, 20 Feb. 2003, 12 Mar. 2003, <http://www.matr.net/print-4108.html>.
40. Seamon, David (1982), "The Phenomenological Contribution to Environmental Psychology", Journal of environmental psychology, no. 2, pp. 119-140.
41. Shamaï, S. (1991). Sense of place: An empirical measurement. Geoforum, 22(3), 347-358.
42. Shamaï, S. & Ilatov, Z. (2005). Measuring sense of place: Methodological aspects. Tijdschrift voor economische en sociale geografie, 96(5), 467-476.
43. Shamaï, Shmuel (1991). "Sense of Place: an Empirical Measurement". Geoforum, no. 3: 347-358.
44. Steele, F (1981), "The Sense of Place". CBI Publishing Company, Boston.
45. United Nations (2007). World urbanization prospects: 2014 revision population, United Nations publication, New York
46. Vernberg J and Vernberg W.B (2001). The Coastal Zone: Past, Present, and Future, University of south California press, First edition, Columbia, South California
47. Zhao, P (2010). Sustainable urban expansion and transportation in a growing megacity: Consequences of urban sprawl for mobility on the urban fringe of Beijing, Habitat International, 34 (2), 236-243

مدیریت شهری

فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۴ . بهار ۱۴۰۳

Urban management
No.74 Spring 2024

۱۴۶